

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזרע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 14

טבת - שבט תשנ"ז

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-6847325

פקס. 07-6847055

מערכת:

**הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל**

**החברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות**

כל הזכויות שמורות

ISSN 0793 - 4262

**סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום**

תוכן העניינים

מאמר מערכת	
5	הרב יואל פרידמן לזכרו של הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל
הגות	
7	הרב אלישע אבינר החקלאות - ערך או פרנסה?
פסקי הלכה	
10	הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א הלכות חלה
מאמרים הלכתיים	
13	הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל אתרוג בט"ו בשבט
17	הרב יואל פרידמן החנטה בלימונים - מכתב לרה"ג שאול ישראלי
19	הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל באותו ענין (תשובה)
20	הרב יואל פרידמן דין הנצרים של הרימון ושאר עצים
סקירות מדעיות	
25	אג' מרדכי שומרון נצרים וחוטרים בעצי פרי
תשובות קצרות	
26	הרה"ג דב ליאור שליט"א עלי ורד ועלי ה"לואיזה" לעניין ערלה
27	הרב דורון ותקין מכרי עניים במעשר עני
29	הרב יהודה הלוי עמיחי כלאים ב"נענע" בכרם
30	הרב יהודה הלוי עמיחי כלאים בזריעה שאינה לאכילה
32	הרב יהודה הלוי עמיחי נטיעה לסייג לעניין ערלה
תגובות	
33	הרב יגאל הדאיה תולעים שנמצאו במלח
36	הרב יעקב אפשטיין קביעות למעשרות בהכנסה למכונת
חינוך	
37	גדעון נאור שמן הזית במצוות התורה (פעילות לבתי"ס)
38	מעבדת מכון התורה והארץ חרקים בתבלינים
במכון ובגוש קטיף	
39	מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ
40	ואף על פי כן ולמרות הכל

רשימת המשתתפים בקובץ

הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א הרב הראשי לישראל לשעבר

הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל בית דין הגדול וראש ישיבת מרכז הרב

הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל ראש ישיבות בני עקיבא

הרה"ג דב ליאור שליט"א רב העיר חברון וראש ישיבת "ניר" קרית ארבע

הרב אלישע אבינר ר"מ ישיבת מעלה אדומים

הרב יהודה עמיחי, הרב יעקב אפשטיין, הרב יואל פרידמן,

הרב יגאל הדאיה, הרב דורון ותקין,

מכון התורה והארץ

גדעון נאור, אגרונום מרדכי שומרון

הרב יואל פרידמן

לזכרו של הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל

ב-כ' כסלו בשנה שעברה עלה הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל השמימה. מלבד היותו מחנך דגול שהשפעתו על חינוך הדור היתה רבה, הקשר שלו לתורת ארץ ישראל הוא מן המפורסמות. בחוברת זו, אשר אנו מקדישים אותה לזכרו, נעסוק קצת בתורתו בבחינת דבריהם של צדיקים - הם הם זכרונם (ב"ר פ' פב פיס' י).

בספרו הנפלא "מועדי הראי"ה", נקרא הפרק שעוסק בט"ו בשבט: "שירת האילנות". (שם עמ' רכג) כתב הרב נריה זצ"ל:

בקונטרס ט"ו בשבט - ירושלים תשל"ג - לנזיר אלוקים הרב ר' דוד כהן זצ"ל נאמר: "המנהג בחוץ לארץ לאכול מפירות ארץ ישראל בט"ו בשבט, ביחוד חרובין. ואמרנו דנקטו לישנא דגמרא (ראש השנה טו ע"א): אמר ר' יוחנן נהגו העם (להפריש מעשרות) בחרובין כר' נחמיה. וקיימו דורותינו בחוץ לארץ כפשוטו של לשון: נהגו העם להעלות זכר ט"ו בשבט בחרובין.

הרב הנזיר זצ"ל ביאר מהו המקור של אכילת החרובים בחו"ל בט"ו בשבט עפ"י פשוטו של מאמר חז"ל: "נהגו העם בחרובים". הרב נריה זצ"ל הוסיף לכך הסבר מעמיק וכלשונו, "מפשוטו של לשון אנו מגיעים למדרשו של אילן". את ההסבר למנהג לאכול חרובים הוא מבסס על פתגם-החודש (שבט) שכתב מרן הרב קוק זצ"ל (מובא בס' באר מגד ירחים לרב עוזי קלכיים) - "חשק נטיעת אילנות, נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים, המובלט בתוקפו בעץ החרוב".

לאור הפתגם הנ"ל כותב הרב נריה זצ"ל:

אכן... בפתגם-החודש של הרב והסברתו - "מנהג ישראל - תורה", ומפשוטו של לשון אנו מגיעים למדרשו של אילן, שמידת ההטבה שבנטיעתו, ומידת ההסתפקות במועט המתגלית באכילת פרי, אוצרות בתוכן הדרכות מוסריות לעם ה' אלה - "והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה".

המנהג בחוץ לארץ, לאכול מפירות ארץ ישראל בט"ו בשבט, נובע מהרגשת הקשר של עם ישראל לארץ ישראל, במשך כל הדורות, גם בדורות שהיינו בגלות. קשר זה מצויין בחו"ל באכילת פירות האילן ובא"י הוא מצויין במיוחד בנטיעת אילנות, שכן אומר המדרש (תנחומא קדושים ס' ח):

כי תבואו אל הארץ ונטעתם - אמר להם הקב"ה לישראל, אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא ניטע, אלא היו זהירין בנטיעות, שנאמר: ונטעתם כל עץ מאכל. כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שננטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם...

החרוב הוא פרי מיוחד במינו. חז"ל מציינים שהחרוב נותן פרי רק לאחר שבעים שנה (תענית כג ע"א). ה"חשק" הוא רצון שנובע משיקולים אגוצנטריים,

והוא בעיקר המנחה את האדם לנטוע עצי פרי. בנטיעת החרוב מובלט הרצון האידאלי של האדם להיטיב לדורות הבאים. לכן, אומר הרב נריה, נהגו עם ישראל שבכל הדורות לאכול חרוב בדווקא.

נראה שאפשר להוסיף עוד נקודה. ט"ו בשבט נקבע כראש השנה לאילנות כיון שזהו זמן חגגת הפירות, כדברי רש"י (ר"ה יד ע"א): "שכבר עברו רוב ימות הגשמים... ועלה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטים מעתה". הרב נריה זצ"ל במאמר "האתרוג בט"ו בשבט" (שמתפרסם בחוברת זו עמ' 13) דן בתוקפו ההלכתי של ט"ו בשבט. במאמר זה הוא מסביר שט"ו בשבט הוא זמן שאנחנו מסוגלים לראות את השלימות גם כאשר היא עדיין בכח ולא הגיעה למימושה השלם. עד ט"ו בשבט עולה השרף לאילנות מחמת הגשמים של השנה שעברה, ודי במציאות הראשיתית הזו כדי לקבוע את שנתו של הפרי.

ומעניינים דבריו של הר' יקותיאל יהודה טייטלבוים בספרו ייטב פנים (ח"ב דף יא ע"א-ע"ב):

וידוע (פסחים ו' ע"א) כי שואלין ודורשין קודם לחג שלשים יום, והיום יום ט"ו בשבט שלשים יום קודם פורים, יש לנו לדרוש מענינו של אותו יום לקבל עלינו עול מלכות שמים ועול תורה ומצות בלב שלם (קיימו וקיבלו היהודים - קיימו מה שקיבלו), ועצמו של יום מעיד על זה, שכן בזה היום ט"ו בשבט ראש השנה לאילן דקיימא לן הלכה כבית הלל, נמצא בזה היום עולה שרף באילנות והפירות חונטין, אף שלא נראה מבחוץ השתנות מתמול שלשום, עם כל זה נכנס בפנימיותו בתוכו ושורשו לחלוחית ושרף, שמזה מתחיל לחנוט עד אשר יעשה פרי. ממנו נקח כי האדם עץ השדה, אם כי אין כאן שינוי מעשה בפועל, עם כל זה בזה היום יכניס לחלוחית טוב במחשבה שבמוחו ובלבו לעשות רצון אבינו שבשמים, ומאז יתחיל לחנוט עד אשר יבא לעשות פרי במעשה כאשר יבא לידו ויקיימנה.

גם כאשר אנו נוטעים אילנות, אנו זקוקים לאותה הסתכלות למרחקים, כדי לראות לאחר שנות הערלה את הפירות שצומחים מאותה נטיעה ראשונית. לכן אף שבודאי אדם שנוטע עצי פרי מקיים את מצוות ישוב ארץ ישראל גם אם הוא עושה זאת במשך כל השנה, התפתח המנהג בארץ ישראל בדורות האחרונים לנטוע אילנות בט"ו בשבט דווקא, ובחז"ל, כאמור, נהגו לאכול מפירות ארץ ישראל ובמיוחד את החרוב.

הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל נטע הרבה נטיעות, ובחייו אף זכה לראות את תחילת הפירות מנטיעות אלו, אך אין ספק שמפירותיו עוד ייצאו בע"ה פירות ופירי פירות.

הרב אלישע אבינר

החקלאות - ערך או פרנסה

עמל - לעומת כסף קל

החקלאות בארץ ישראל נמצאת בשנים האחרונות בבעיה קשה מאוד. מהיותה אחד מראשי החץ בגאווה הלאומית, הפכה החקלאות לעבודה בזויה. החקלאים מנסים להסב את עבודתם לעבודות רציניות יותר. החקלאות נקראת היום בפי רבים בארץ: "עבודה שחורה". כלומר, עבודת כפיים שמשקיעים בה עמל וזיעה רבה, וכמעט שאין אפשרות שיהיו בה רווחים וודאי שלא ניתן להתעשר ממנה. בתקופה שרוצים לעשות "כסף קל", להרוויח כמה שיותר בכמה שפחות עמל וזמן - החקלאות שייכת רק לערבים. אורית "העכשוזים" הנושבת בארצנו, והרצון לשקט ושלווה עכשיו במחיר נטישת ערכי העבר ושאילות העתיד, גורמים לשחיתת פרות קדושות אחת לאחת, וגם החקלאות לא נמלטה מתהליך זה. בזמן שבו ראשי המדינה רואים בכל דבר שצריך לעמול עבורו ולהשקיע בו מאמצים ומשאבים - נטל, ולא משנה כלל מה ערכו וחשיבותו, אין ספק שגם החקלאות, על כל בעיותיה, תהווה נטל. אכן, יש לברר מה ערך יש בעבודת האדמה בכלל ובארץ ישראל בפרט.

הקשר לארץ

הרב קלישר והרב אלקלעי, ממבשרי הציונות, קראו לפני כמאה ועשרים שנה ליסד בארץ ישראל "חברה נושבת ארץ" לנטוע כרמים, מפני ש"עבודת האדמה היא המצווה הראשונה לעולי הגולה" (הרב אלקלעי). וכל זאת מדוע? מפני שעבודת האדמה מהדקת את הקשר בין העם לבין ארצו. ארץ המולדת חדלה להיות מושג מופשט, והופכת לדבר ממשי, כאשר אדמותיה משמשות מקור מחיה ליושבים עליה. במישור הלכתי, אנו נפגשים עם חלקה השני של מצוות ירושת הארץ: "ולא נעזבנה לשממה" (רמב"ן). נצטוונו לישב את הארץ בכל סוגי ההתיישבות האפשריים: התיישבות חקלאית, המתפרסת על שטחים נרחבים, והתיישבות עירונית, שבדרך כלל היא מרוכזת.

החתם סופר קובע: "העבודה בקרקע היא גופה (=עצמה) מצוה, משום ישוב ארץ-ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציוותה התורה: "ואספת דגןך... ואפשר אפילו שאר אומנויות שיש בהם ישוב העולם - הכל בכלל המצווה" (חידושי החת"ס, סוכה דף לו). החתם סופר מבחין בין החקלאות לבין יתר המקצועות ביחס למצוות ישוב הארץ, מפני שהחקלאות יוצרת זיקה עמוקה וקבועה בין עם ישראל לאדמו.

בהמשך דבריו, מדמה החתם סופר את עבודת האדמה בארץ-ישראל למצוות

הנחת תפילין, ומוסיף, שתלמוד-תורה נדחה מפני שניהם באותה מידה. זה מפיץ אור על הנהגתו של בועז, שהיה גדול הדור (עפ"י חז"ל במדרש רות), והוא "זורר את גורן השעורים לילה". וכי לתלמיד חכם ומנהיג ציבור אין עיסוקים יותר חשובים מזריית שעורים בלילה? אלא, מסביר החתם סופר, בועז רצה לקיים בגופו את מצוות ישוב ארץ ישראל.

לצערנו, התרופפות הקשר לארץ-ישראל גוררת בעקבותיה התרופפות בערך החקלאות. החקלאות קושרת את האדם והאומה למקום אחד.

בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהריים ובארם נחור, ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים, אמר: הלוואי לא יהיה לי חלק בארץ הזאת. וכיוון שהגיע לסולמה של צור (=גבולה הצפוני של ארץ ישראל) ראה אותם עוסקים בניכוש בשעת הניכוש, עידוד בשעת העידוד, אמר: הלוואי יהיה חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (בראשית רבה פר' לט פס' ח).

עצמאות

הצורך הראשוני לכל אדם ואומה בכדי לחיות הוא האוכל. החקלאות מספקת לאדם את מזונו וחלק מבגדיו. לולא החקלאות לא היו בני האדם יכולים להתקיים אלא בקבוצות קטנות של ציידים ודיגים. החקלאות היא שעיצבה את התפתחותה של התרבות האנושית ותפקיד חשוב לה בשיפור רוחתו ובריאותו של האדם.

אומה החסרה את הבסיס החקלאי הזה, חסרה היא את מקור חייה הפיסיים והיא הופכת להיות תלויה בחסדי אחרים. כך היה, למשל, עם ברית המועצות (לשעבר), בשנים בהם היתה מעצמה אדירה ובגלל חסרון בחיטה היתה תמיד בחשש שמא תורה ארה"ב להפסיק משלוחי חיטה אליה. "כי תבואו אל הארץ - ונטעתם" - יש בנטיעה משום מצוות ישוב הארץ בגלל שהיא כוללת שני דברים: שלטון ישראל בארץ והפרחת השממה. כך הם דברי הרמב"ן: "שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן הא-ל יתעלה לאבותינו, אברהם יצחק ויעקב, ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה" (הוספות לספר המצוות לרמב"ם, מצוות - עשה ד').

בנטיעה יש גם משום הפרחת השממה וגם כלי עזר ראשון במעלה לשלטון ועצמאות. הצורך להיות תלויים באחרים בדבר כ"כ בסיסי כמו האוכל, מערער את השלטון בארץ.

ומצינו שרבי ינאי נטע ארבע מאות כרמים - משום ישוב ארץ-ישראל (עפ"י שיטה מקובצת, בבא בתרא יד ע"א).

הנטיה לתלות את יהבנו הכלכלי והבטחוני באחרים, מקורה בבית-המדרש הגלותי. ומסוכנת היא, משום שעלולה לגרום לגלות עקב חוסר עצמאות.

מתחילת ברייתו של עולם, לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, דכתיב "ויטע ה' אלוקים גן בעדן", אף אתם, כשתכנסו לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה. (ויקרא רבה פר' כה, פס' ג)

זהו הבסיס הראשוני, ההתחלה להפרחת השממה בארץ-ישראל ולהקמת

תשתית יסודית לקיום עם ישראל בארצו.

השראת השכינה

לחקלאות ולפירותיה בארץ-ישראל יש ערך מיוחד במינו, שאינו קיים בשום אומה וארץ. החקלאות בארץ-ישראל קשורה למרכז הרוחני הפנימי ביותר של עם ישראל. כך, למשל, כל חגי ישראל קשורים לחקלאות: חג האסיף, חג הקציר וחג האביב. כשהקב"ה אומר ליצחק: "שכן בארץ" (בראשית כו, ב) ואל תרד מצריימה, מבארים חז"ל: "עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב. דבר אחר: שכון את השכינה בארץ" (בראשית רבה פר' סד פס' ג). גם דוד המלך אומר (תהילים לז, ג): "בטח בה' ועשה טוב, שכן ארץ ורעה אמונה" ומבארים חז"ל: "עשה שכונה של ארץ, הוי זורע, הוי נוטע... וראה אמונה - ראה אמונתן של אבות" (תנחומא, פ' ראה, יא). יש קשר ישיר בין השראת השכינה בארץ לזריעה ונטיעה.

בעוד שבכל העולם קיימת התפיסה הרואה קרע בין הצד המוחשי שבחיים לבין הצד הרוחני, כביכול סתירה בין חיי קודש וחיי חול; תפקידם של ישראל, לעומת זאת, לבשר את האחדות בעולם. "כוונת התורה להחדיר רוחניות לתוך חיי העולם הזה... לתכלית זו ניתנה לנו ארץ-ישראל, שנחיה כאן חיים מלאים של נטיעה וזריעה ועבודה ברוכה, תוך קרבת אלוקים ונועם ה' עלינו כל הימים". (הרב וולבה "בין ששת לעשור")

אם כן, ההתאמה שבין הארץ לאומה היא בתכונה של קידוש החיים כולם. ומרכז קידוש החיים הוא בקשר שבין העם והארץ, בזריעתה, חרישתה ועבודתה של הארץ.

ממילא ברור, שאין ראוי שהארץ, ארץ-ישראל, תוציא פירותיה בשעה שישאל גולים מארצם. אין זה נובע מתוך צרות עין, אלא מתוך הבנה שמעלת פירות הארץ וערכה של עבודת האדמה בארץ הן: הוצאת פירות בקדושה, קידוש החיים הטבעיים בעולם הזה, וזה יכול להעשות רק ע"י ישראל. ואכן, יודעים אנו שארץ-ישראל היתה חרבה ומלאת ביצות במשך אלפיים שנות הגלות, וכל הנסיונות להפריחה ולגאלה משממותה - נכשלו, עד שהחל עם ישראל לשוב אליה.

קדושת עבודת האדמה וערכם הגדול של פירות הארץ היא הבשורה ההפוכה לחומרנות העכשווית. תפקידם של ישראל מתגלה על ידי נטיעה בקדושה. "הנך יפה רעייתי, הנך יפה... - בנטיעה" (שיר השירים רבה א, טו).

עד כדי כך, שאם היתה נטיעה בתוך ידך ויאמר לך מאן דהו: משיח בא, קודם נטע את הנטיעה ורק אחר כך צא והקבילו (עפ"י אבות דרבי נתן) - כל זאת משום שעניינם של ישראל והמשיח חד הוא - קדושת החיים כולם, הוי אומר: נטיעת ישראל בארצם.

הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

הלכות חלה*

א. עיסה שכמות הקמח שבה אינה עולה על 1.666 ק"ג קמח, אין שום חיוב להפריש ממנה חלה¹.

ב. עיסה שמשקל הקמח שבה הוא מעל 1.666 ק"ג אך הוא פחות מ 2.400 ק"ג יש להפריש ממנה בלא ברכה², ועדיף שלא לאפות עיסה בכמות זו כדי שלא להכנס לספק³.

* כתיבה: הרב עידו אלבה. עריכה והערות: הרב אהוד אחיטוב.

1. שיעור חלה הוא עפ"י חשבון הגמ' (עירובין פג ע"ב, פסחים מח ע"ב) הוא מ"ג ביצים וחומש. בראשונים נחלקו ביחס למה הגמ' חישה את מידת העומר. להלכה נוקטים שחשבון הגמ' הוא עפ"י משקל מ"ג ביצים של קמח, כדעת הרשב"א (שו"ת סי' תסד) והרמב"ם (ביכורים פ"ו הט"ו), וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' שכד סעי' א). ועי' רא"ש (הל' חלה סי' ג).

השאלה היא כיצד להשוות את מ"ג הביצים עם המידות שבימינו. מ"ג הביצים נמצא בפוסקים עפ"י מידת "דרהם" שהיא שווה ל 3.2 גרם (עפ"י הגר"ח נאה זצ"ל שיעורי תורה עמ' 45) הרמב"ם (פיהמ"ש עדיות פ"א מ"ב) כתב ששיעור זה הוא 520 "דרהם", וכן פסק השו"ע (סי' שכד סעי' א). אולם הפוסקים נחלקו כיצד מתרגמים זאת למעשה:

א. לדעת רבינו האי גאון ורבינו סעדיה גאון ורבינו אשר מלוניל (הובאו בכל-בו הל' חלה סי' פט), וכן כתב בשבולי הלקט (סי' ריב), וכמותם נקט הבן איש חי (שנה א פרשת צו סעי' יט, שנה ב פרשת שמיני דיני חלה סעי' א) - שיעור מ"ג ביצים וחומש שהוזכר בגמ' הוא מידת נפח שמשקלה הוא 777 דרה"ם של נוזלים. זאת על פי מה שכתב הרמב"ם (פיהמ"ש לעדיות פ"א מ"ב) שביצה היא שני שליש משיעור הלוג, כשרביעית הלוג הוא 27 דרה"ם, ושני שליש מכמות זו היא 18 דרה"ם. ובחישוב פשוט כמות זו בהכפלה של מ"ג ביצים וחומש התוצאה היא 777 דרה"ם. הרי שבסיכום שיעור חלה הוא 2.400 ק"ג. וכתב הבן איש חי (שם) שכמות הקטנה משיעור זה אין צורך להפריש ממנה כלל אף לא מחמת הספק.

ב. לדעת כף החיים (או"ח סי' תנו ס"ק טז), יש לנהוג כפשטות דברי הרמב"ם והשו"ע (שם) שקמח במשקל של 520 דרה"ם חייב בחלה. זאת מחמת העובדה שמ"ג ביצים בנוזלים משקלם הוא כ-777 דרה"ם וכיון שהקמח משקלו הסגולי קטן בשליש מהמים משום כך יוצא שמשקלו בנפח של מ"ג ביצים הוא 520 דרה"ם. וכיון ששיעור הדרה"ם בהשוואה ל"גרם" הוא ביחס של 3.2 גרם לדרה"ם הרי שמקמח שמשקלו 1.666 ק"ג - כבר ניתן להפריש בברכה.

ג. יש הסוברים ששיעור הביצים של היום קטן בחצי משיעור הביצים של תקופת הראשונים ומשום כך החיוב להפריש חלה הוא רק כשהקמח הוא במשקל של שמונים ושבע ביצים בקירוב, כך כתב הצ"ח (פסחים קטז ע"ב ד"ה הואיל). משום כך הוכיח שלמעשה שיעור חלה הוא כשני "פונט" (מידה שהיתה נהוגה בזמנם) שהוא לערך 4.000 ק"ג. בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קכז) חלק עליו בענין הקטנת המידות אך מסקנתו שווה מסיבה אחרת עי"ש. ועי' עוד מה שכתב בענין זה הגר"ע הדאיה זצ"ל (שו"ת ישכיל עבדי ח"ד או"ח סי' לב) תשובה להגר"ח נאה זצ"ל. ויש שיטות נוספות ועי' על כך בהרחבה בספר "מידות ושיעורי תורה" (להרב חיים פנחס בניה שליט"א, עמ' רטז-רכד ועמ' רצא-רצג).

2. לדעת הראשון לצ"ח שליט"א יש לחוש לשיטות המחייבות להפריש מכמות של 1.666 ק"ג קמח לעיל (הע' 1 אות ב) אך לא להפריש עם ברכה, מפני שדעת הרמב"ם (ביכורים פ"ו הט"ו) ששיעור חלה הוא עפ"י 520 דרה"ם מתאים לפי משקל הקמח שהיה במצרים כמו שמפורש ברמב"ם (שם). אך יתכן שהקמח שלו היה יותר קל מהקמח שבזמנינו, כמו שהעיר הרדב"ז (שם). ולפי זה קמח שמשקלו הסגולי כבד יותר מהקמח שעליו דיבר הרמב"ם יהיה משקלו בנפח של מ"ג ביצים וחומש גדול יותר מ 1.666 ק"ג.

חשש נוסף שהרמב"ם דיבר על קמח שנטחן באופן שונה והוא עב יותר (עי' על כך עוד בספר

ג. עיסה שמשקל הקמח שבה הוא מ 2.400 ק"ג ומעלה - יש להפריש ממנה בברכה, מפני שכמות זו חייבת בחלה בודאות⁴.

ד. שיעור החלה המופרשת בזמן הזה היא כלשהו, היות שהחלה טמאה ומיועדת לשריפה⁵, ואין להפריש אפילו כשיעור השאור שבעיסה⁶. ואף אלו הנוהגים עפ"י הקבלה, אין להם להדר להפריש 1/24 מהעיסה⁷, ואף לא בעשרת ימי תשובה⁸. ויש אומרים שהבעל מפריש כשיעור הזה בעשרת ימי תשובה⁹.

ה. יש מאפיות שמפרישים בהן חלה על עיסה כשעדיין לא התערב בה כל הקמח, ובמקרה זה אין ההפרשה מועילה. כמו כן יש להיזהר במאפיות למצות שממהרים להפריש חלה מן העיסה טרם שנילושה כדבעי. במקרים כאלה - יש להפריש ללא ברכה¹⁰. וטוב שבמאפיות יעשו תנאי בעת ההפרשה שתחול החלה אף על הקמח שיתערב אח"כ בשעת עריכה¹¹.

"מידות ושיעורי תורה" (עמ' ריז ובהע' 8-10). משום כך דעת הראשל"צ שליט"א שחייב חלה בברכה הוא רק במשקל של קמח שתואם את משקל המים במידת הנפח של מ"ג ביצים וחומש. מתוך הנחה שגם אם הקמח בימינו כבד יותר מהקמח שבתקופת הרמב"ם, ודאי שאינו כבד יותר מהמים שבימינו. וחשבון משקל המים בנפח של מ"ג ביצים וחומש הוא 2.400 ק"ג.

3. משום שאף אם הקמח קל מהמים בשליש, הרי בשעור כזה ודאי יש שיעור שחייב חלה כמבואר לעיל (הע' 1 אות ב).

4. כדי לא להכנס למצב של הפרשה מספק ללא ברכה שהוא גם דבר שאינו רצוי כשיש דרך אחרת.

5. שיעור חלה מהתורה הוא כלשהוא (ספרי שלח) וחכמים קבעו שיעור של 1/24 בעיסה ביתית, ו-1/48 במאפיה כדי שתהיה לכהן תועלת מהמתנה. אם החלה נטמאה בשוגג בכל מקרה מפרישין אחד חלקי ארבעים ושמונה. חלה (פ"ב מ"ז), רמב"ם (ביכורים פ"ה ה"ט), שו"ע (סי' שכב סעי' א), ולפי זה בימינו שהחלה טמאה היה צריך להפריש לכל הפחות 1/48. אולם כתב הברכ"י (יו"ד סי' שכב סעי' ד) שבזמן הזה יש להפריש כלשהוא כמו שפסק השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' יט) לגבי תרומה. ולדעת הרמ"א (סי' שכב סעי' ה) נוהגים להפריש כזית.

6. עי' ט"ז (יו"ד סי' שכב סקי"ג), ש"ך (שם ס"ק כא), עולת ראייה (ח"א עמ' 353 סעי' א).

7. דעת האר"י (שער המצוות פר' שלח) שעפ"י הסוד יש להפריש גם בזה"ז אחד ממ"ח, אולם הברכ"י (שם) כתב: "...אבל לא ראיתי ולא שמעתי שום חסיד בדורינו נהג כך".

8. עפ"י המבואר לקמן (הע' 14) שראוי שכל אחד יפריש בעצמו חלה לפחות בעשי"ת.

9. בן איש חי (פ' שמיני אות ג).

10. הפרשת חלה קודם לישת העיסה אינה מועילה, משנה (חלה פ"ב מ"ה). לכן יש להקפיד בעת ההפרשה שלא ישאר קמח שלא נילוש שיש בו שיעור המחייב בחלה: שו"ע (יו"ד סי' שכב סעי' ב), ש"ך (שם ס"ק ג), כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כה). הפתרון האפשרי הוא כמבואר בשו"ע (שם) שיאמר: "הרי זה חלה... ולכשתיעשה כולה עיסה אחת תתקדש זו שבידי לשם חלה (ובמקרה זה חלות החלה היא רק לאחר סוף הלישה ועירוב כל הקמח).

11. שו"ע (שם) וכמו שבמעשר מועילה הפרשה במחובר על מה שייתלש, עפ"י חוס' (נזיר יב ע"ב ד"ה מ"ט), ועי' שו"ת משפט כהן (סי' לה). אם אומר את הנוסח הזה, חלות החלה היא למפרע. יש לוודא שכך עושים באותה מאפיה ולא לסמוך שכך הדבר נעשה. והראשל"צ שליט"א הוסיף וז"ל: וטוב ללמד את הנשים להתנות כך, אעפ"י ששמע מרמ"א - רק אם יש לחוש לצירוף קמח כשיעור חלה - לפי דברי האר"י המובא בכף החיים (שם) לא משמע כן. ועל כן אם מפזרים קמח בשעת עריכה אפילו פחות מן השיעור, ראוי להתנות כן. וכן אפשר לאשה להתנות בדרך זו פעם אחת בשנה.

- ו. גם עיסה רכה שטוגנה כמו סופגניות - נוהגים להפריש ממנה בלא ברכה כיון שאין אנו בקיאים בגדר עיסה רכה¹².
- ז. מלאווח - שנעשה ע"י שכבות בצק שביניהן מרגרינה - דינו כעיסה שנילושה בשמן. אם אופים אותו יש להפריש ממנו בברכה¹³, ואם מטגנים אותו יש להפריש ממנו בלא ברכה¹⁴.
- ח. אין ללוש עיסה משמן סויה או מיצים טבעיים בלבד, אלא יוסיפו מעט מים¹⁵. ואם לש עיסה כזו ללא תוספת מים - יפריש בלא ברכה. במקרה זה, לא ישרוף את החלה אלא יניחנה עד שתתייבש ממש. לאחר מכן יעטוף אותה בניילון ובנייר ויניח באשפה או ישרוף אותה¹⁶.
- ט. עיסה מתוקה מאוד יש להפריש ממנה ללא ברכה מחמת הספק, שמא דינה כדובשנים הפטורים מהפרשת חלה¹⁷.

12. בגמ' (פסחים לז ע"ב) נחלקו אם חל חיוב הפרשת חלה על עיסה המבושלת או מטוגנת כשלדעת רוב הראשונים פוסקים כמ"ד שעיסה מבושלת פטורה מחיוב חלה ועי' ב"י (סי' שכט). ונחלקו הראשונים האם אותו דיון קיים גם לגבי עיסה עבה. לדעת ר"ת (תוס' פסחים לז ע"ב ד"ה דכולי עלמא) עיסה עבה לכו"ע חייבת בחלה כיון שהיא הוגדרה כבר כלחם משעת לישתה, והייעוד לטיגון לבסוף אינו יכול להיות גורם לפטור, עפ"י המשנה (חלה פ"א מ"ה). לדעת הרשב"א (תורת הבית שער א), הרא"ש (הל' חלה סי' ב), הרמב"ן (הובאו דבריו ברא"ש הל' חלה סי' ב) עיסה המיועדת לטיגון פטורה מחיוב חלה אף אם היא עיסה עבה. לדעת מהר"ם (הובא ברא"ש שם), מחמת הספק, בכל מצב מעין זה יש לייעד חלק מן העיסה לאפייה ואז לגרום לחיוב חלה. להלכה פסקו הרמב"ם (ביכורים פ"ו הי"ב) והשו"ע (יו"ד סי' שכט סעי' א) כדעת הרא"ש (שם), ומכל מקום כתבו הש"ך (שם ס"ק ד), הבית לחם יהודה (שם סעי' ג) והפתחי תשובה (שם ס"ק א) שיש לחוש לדעת ר"ת, משום כך אם לש עיסה עבה יש להפריש חלה בלא ברכה, אף שהייעוד הוא טיגון או בישול, ומשום שאין אנו בקיאים מהי עיסה עבה הרי שגם עיסה כעין סופגניות יש לחוש ולהפריש בלא ברכה. וכמו שפסק כף החיים (או"ח סי' רמב ס"ק כז) אודות לביבות. ועי' מאמרו של הרב יגאל הדאיה (אמונת עתיך 7 עמ' 33).
13. עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה משנה (חלה פ"ב מ"ב). וכתב הרא"ש (חלה שם, ובהל' חלה סי' ג) שכיון שעפ"י דעה אחת בירושלמי (חלה פ"ב ה"ג) יוצא שמשנה זו אינה להלכה, יש להחמיר שלא ללוש במי פירות בכדי שלא להכנס בספק. לעומתו סובר הרשב"א (סי' תסד) כדעה השניה בירושלמי (שם ה"א) שכולם מודים שעיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה, וכך פסקו הרמב"ם (ביכורים פ"ו הי"ב) והשו"ע (יו"ד סי' שכט סעי' ט), ונתבארו הדברים במהר"י קורקוס וכס"מ (שם). משום כך גם בנילושה בשמן רגיל (ולא שמן זית) או מיץ תפוזים או תפוחים טבעי דעת הראש"ל צ"ל שלט"א היא להכריע כדעת הרמב"ם והשו"ע (שם). ועי' ש"ך (יו"ד סי' שכט סק"ט).
14. לביאור החילוק בין אפייה לטיגון לענין ברכה עי' לעיל (הע' 10).
15. כי בלא זה לא יוכל לשרוף את החלה אם לא הוכשר הקמח (ביאור הגר"א שם ס"ק ד) ועי' פתחי תשובה (סי' שכט ס"ק ד).
16. רמ"א (סי' שכט סעי' י), ועי' שך (שם).
17. במשנה (חלה פ"א מ"ד) נאמר שדובשנים פטורים מחלה, ונחלקו המפרשים בטעם הדין: לדעת רש"י (פסחים לז ע"ב ד"ה דובשנים) והרע"ב (שם בפ"א), הפטור הוא רק אם מטגנים אותם. לדעת הרמב"ם (פיהמ"ש שם), הטור (יו"ד סי' שכט) והרע"ב (שם בפ"א ב), הלישה בדבש מוציאה אותם מהגדרת "לחם הארץ" ולא חל עליהם חיוב כלל. ודייק התפא"י (שם אות כו) שלדעתם הפטור הוא אף אם יאפו אותם בתנור. על כן יש להפריש חלה בלא ברכה, לצאת מחמת הספק. ועי' ט"ז (או"ח סי' קסח ס"ק ז), תורת הארץ (פרק ד סי' פז בשם שו"ת צמח צדק החדש), שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קט).

הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל

האתרוג בט"ו בשבט*

לעניין קביעת השנה של הפירות לעניין תר"מ בגידולים קובעים לנו שני דברים: א. גודל הפרי ב. אימתי הוא ר"ה. הגמרא במסכת ר"ה (יג ע"ב) מביאה לנו את הזמנים המגדירים גודל הפרי, ואומרת:
אמר רבה, אמור רבנן: אילן בתר חנטה, תבואה וזיתים בתר שליש, (הולכים אחרי הבאת שליש גידול), ירק בתר לקיטה.
לאחר מכן מביאה הגמ' (יד ע"ב) דעת רבן גמליאל שבאתרוג אנחנו הולכים אחרי עונת הלקיטה.
שאלת השאלה מה ענין חלוקה זאת?

א. א' תשרי - ט"ו בשבט

הגמרא (דף יד ע"א) מסבירה מדוע קבעו את ט"ו בשבט כר"ה לאלנות, ואומרת:
אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיה, הואיל ויצאו רוב גשמי שנה, ועדיין רוב תקופה מבחוק.
מסבירה הגמרא:
הכי קאמר, אף על פי שרוב תקופה מבחוק (שטרם עברה תקופת טבת, קבענו את ר"ה לאילנות לט"ו בשבט), הואיל ויצאו רוב גשמי שנה.
וביאר רש"י (ד"ה הואיל):
שכבר עברו רוב ימות הגשמים, שהוא זמן דביעה, ועלה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטים מעתה.
התוספות (שם ד"ה באחד בשבט) מזכירים את מושג חנטת הפרי, אך מביאים לנו את ההסבר שכל החונט קודם שבט חנט מגשמי השנה שהסתיימה לפני ראש השנה (א תשרי).
דין זה מופיע בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ב) כמחלוקת בין ר' אילא ורבי זעירה, ושם

* במלאות שנה להסתלקותו של מו"ר הרה"ג משה צבי נריה זצ"ל, שהיה אחד מהמחזקים ומאמצים את ידי "מכון התורה והארץ". שמח על הרחבת והפצת תורת ארץ ישראל ומצוותיה, ובמיוחד לפי פסקי מרא דארץ ישראל, הרא"ה הגדול. הננו מביאים אחד מהשיעורים שנאמרו על ידי הרב נריה זצ"ל.

הרב נריה זצ"ל היה מעביר שיעור קבוע ברדיו (תש"ח-תשי"ד, תש"ך-תשכ"ז), שיעור זה היה כחצי שעה, ובו דיבר הרב זצ"ל בדברי הלכה השייכים לתקופות השידור, והנושאים האקטואליים שעמדו על הפרק באותו הזמן. השיעורים ברדיו נתנו לציבור הרחב את האפשרות להפגש עם דברי התורה העמוקים בצורה המובנת לכל אחד, ויישומם המעשי. מסיבה זאת היו לשיעורים אלו האזנה רבה במיוחד, והדבר גרר תגובות חיוביות רבות מצד שומעי השיעורים.

אחד השיעורים עסק בעניני ט"ו בשבט. מערכת "אמונת עתיד" החליטה להדפיסו, לזכות את הרבים, ושתהיינה שפתי צדיק דובבות. וכפי שהדריכונו חז"ל - מקיש זרעו לו, כל מקום שזרעו בחיים אף הוא בחיים.

נאמר:

רבי אילא רבי לעזר בשם רבי הושעיה אמר, כבר יצאו רוב גשמי שנה כולה, וכבר רובה של תקופה מבחוק. רבי זעירה אמר, עד כאן הן חיינן ממי השנה שעברה, מיכן והילך הן חיינן ממי השנה הבאה.

מסביר ה"טורי אבן" (ר"ה יד ע"א ד"ה הואיל) שדברי ר' אילא ור' זעירא בירושלמי הם שני טעמים נפרדים. לפי הטעם הראשון הפירות חונטים מעתה, כלומר מעתה מתחילה תקופה חדשה לפירות. חכמים עקרו את ר"ה לאילן מא' תשרי לט"ו בשבט מכיון שרוב העצים חונטים בט"ו בשבט.

לעומת זאת, לפי רבי זעירה ר"ה לאילן הוא אמנם בא' תשרי, אלא שעד ט"ו בשבט נמשכת עדיין השפעת המים של השנה הקודמת, מכאן ואילך תתחיל השפעת המים של השנה הבאה, ואנחנו קובעים את המחזוריות של המעשרות לפי המים, אם המים שייכים לשנה השניה, אזי הפרי הוא משנה שניה, ואם עיקר גידול הפרי הוא ממי השנה השלישית הרי הפרי משתייך לשנה השלישית.

כדברי הטורי אבן אומר, אחד הראשונים, הריטב"א (י ע"א ד"ה ופירות) וזה לשונו:

וטעם הדבר, דכיון שאילן גדל על רוב מים של שנה שעברה, וכל שחונט בין תשרי לשבט אינו אלא מחמת יניקת מים שלפני ראש השנה, ושרף שעלה בו מחמת אותם מים ואותה יניקה הוא שהוציא פירות אלו, הילכך נעשאו הכתוב לפירות אלו, כאילו חנטו קודם תשרי, הואיל והחנטה משרף שלפני תשרי הוא.

הטורי אבן והריטב"א מזכירים לנו שלמעשה לא ט"ו בשבט הוא התאריך הקובע, התאריך הקובע הוא ראש השנה - א' בתשרי, אלא שט"ו בשבט הוא הזמן שבה נסתיימה יניקת המים מלפני ראש השנה, ועכשיו מתחילה תקופה חדשה, לכן הפירות שחנטו עד ט"ו בשבט שייכים ליניקת מים מלפני תשרי. וחנטת הפירות שאח"כ היא ממים של השנה הבאה, ועונת התרומות והמעשרות מושפעת מיניקת המים.

ב. ההבדל בין הבשלה בכח ובפועל

הדברים הללו, בצורה שונה קצת, חוזרים גם בדברי הריטב"א (שם יב ע"ב ד"ה תנן התם) וז"ל:

ואם תאמר מפני מה הלכו באילנות לכל דיניהם בתר חנטה, חוק מעונות המעשרות?

ואומר מורי הרב (הכוונה לרשב"א) שהאילן שכבר הוא גדול וניטע ושרשו בארץ, גזעו שותה ומתרוה בכל גשמי שנה, ומשהגיע לחנטה כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלמות, ומעצמו הוא ממשיך יניקתו וגומר פריו מכאן ואילך, הלכך אף על פי שהפרי עצמו לא קבל שלמות להיות גמר פרי לענין המעשרות, דלענין עונת המעשרות השתא הוא דבעי גמר פרי בפועל וליכא, אבל בדברים אלו מעתה יש לו שלימות גמר פרי בכח, ולפיכך די לו בכך.

המעבר משנת מעשר שני למעשר עני נקבע על פי שלמות גמר הפרי בכוח. בכוח יש כבר בעץ מלאי חדש של פירות. באילן ישנם שני דברים: א. האילן ב. הפירות שעתידים לגדול ממנו, יש כאן בכוח ובפועל. לעומת זאת, בתבואה שאין בה גמר פרי בכח, כיון שאין לתבואה גזע המסוגל להחזיק את הנצרך לגידול הפרי העתידי - הקובע הוא שליש גדול ולא חנטתו. וז"ל הריטב"א: אבל תבואה עד שלא הביאה שליש אין חשוב שיהא לה שום שלימות ואפילו בכוח, כי אין לה גוף עיקרי ניטע בארץ, לקבל עצמו יניקה ושרף מעתה לגמור בהם פרי שלה מכאן ולהבא. לכן לענין קביעות שנה של פירות האילן מספיקה הגעת הפרי לבשלות בכח.

ג. רמז בתורה לשני ראשי שנים

בדרך אחרת קרובה לזו מסביר את הענין הר"ן, (רבינו נסים גירונדי, בחידושי למסכת ראש השנה ר"ה יד ע"א ד"ה הואיל) שהביא את דברי רש"י שכבר יצא השרף באילנות, ומשמע שחנטה באילן מקבילה לשליש בתבואה. כשם שהתבואה עיקר גידולה כשמגיעה לשליש, כך הפירות עיקר גידולם כשהם חונטים, וכשכל גדילת הפירות ע"י השרף שעלה באילן לפני החנטה, זה עיקר גידולן של הפירות, הוא שוב מעורר את השאלה המתבקשת:

וקשיא לי ולהוי נמי הכי, אכתי אמאי ראש השנה שלו שבט? דכי היכי דאזלינן בתבואה בתר שליש, ואפילו הכי אין ראש השנה שלה בזמן שהיא מביאה אלא ראש השנה שלה תשרי, אילן נמי, ניזל בתר חנטה, ולהוי ראש השנה שלו תשרי!

הר"ן אומר שכיון שיש רמז בפסוק "ובשנה הרביעית ובשנה החמישית" שדרשו חז"ל (ר"ה י ע"א) "פעמים שברביעית ועדיין אסורה משום ערלה, ופעמים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי" - על כרחינו שיש שני ראשי שנים לאילן מדין תורה, האחד - א' תשרי, והשני - חודש שבט, שבו הפירות חונטים. הר"ן רומז בכך לסברה של הריטב"א שפירות האילן כיון שישנה התחלה אחרת, והיא חנטת הפרי, ומכיון שרוב העצים חונטים בט"ו בשבט, אנחנו הולכים לפיו. כל זה בדין דאורייתא של ערלה או תרומה בדגן תירוש ויצהר.

ד. קביעת השנה באתרוג

לדיני דרבנן הוסיף הר"ן:

בפירות האילן שחיובן מדבריהם לא הלכו חכמים אחר לקיטה, לפי שקודם לקיטתן הן נגמרים, שאף הם גדלין על רוב מים, ולא הלכו בהן אחר שליש שרוב האילנות אין פירותיהם מביאין שליש כאחד, ולפיכך הלכו להן אחר חנטה שהיא ידועה.

חכמים מצאו את התאריך המתאים ביותר בשביל לקבוע אותו, והחליטו לקבוע לפי הצד הכללי של אוסף הפירות או של גידול הפירות. בירקות שהגמר הוא לפני הלקיטה, ונלקטים כולם בזמן אחד, קבעו בהם את השנה לפי שעת הלקיטה. לעומת זאת באילנות הפירות אינם מביאים שליש כאחד, וגם אינם

נלקטים כאחד, הלכו בהם אחר שעת החנטה כי רובם חונטים בזמן אחד. הטורי אבן מעורר שאלה בנוגע לאתרוג. הרי שנינו בגמרא, שיש מחלוקת בין רבן גמליאל לרבי אליעזר, לפי ר' אליעזר אתרוג דינו כאילן לכל דבר, ואילו לדעת רבן גמליאל אנחנו הולכים אחרי לקיטתו כירק, כפי ששנינו:

אתרוג שווה לאילן בשלושה דרכים ולירק בדרך אחד. שווה לאילן בג' דרכים: לערלה ולרבעי, ולשבועית. ולירק בדרך אחד שבשעת לקיטתו נשור (אם לקטו אותו בשנה השלישית חייב במעשר עני).

שואל הטורי אבן מדוע אמרו לגבי אתרוג בשעת לקיטתו עשורו, ואעפ"י כן אמרנו ראש השנה שלו שבט? אם הלקיטה היא הקובעת באתרוג, ולא החנטה כשאר אילנות, מה לשבט שהוא זמן חנטת פירות האילן ללקיטת האתרוג? הטורי אבן מתלבט בזה מאוד ואינו משיב על כך.

אנו מוצאים מחלוקת גדולה בגמרא בענין האתרוג, בין רבן גמליאל לרבי אליעזר, אם הולכים בו כאילן לכל דבר או אחרי ירק לענין מעשרות, מאידך רבותינו שבאושא הורו שאחר לקיטתו לכל דבר. ומצאנו בגמ' שאלות לענין דיני אתרוג במעבר משנה לשנה, במעבר מהשנה השישית לשנת השמיטה ומשנת השמיטה לשנה השמינית; רואים א"כ שבאתרוג יש משהו מיוחד.

נראה שעצם הגדרת האתרוג מסופקת מכיון שמצד אחד הוא "גדל על כל ח'ים" (קידושין ג ע"א) ומצד שני גדל על אילן, ודינו כעץ - "פרי עץ הדר". זאת אומרת מצד אחד "גדל על כל ח'ים" ומקבל השקאה חצונית ולא רק מי גשמים, ומבחינה זו הוא קרוב לירק, אבל מאידך הוא דומה לאילן מצד שלמות הפרי. אותה הסברא ששמענו מפי הריטב"א שאנחנו מבחינים בין אילן לתבואה, מפני שבאילן יש מושג של פירות בכוח, אותה הבחנה קיימת גם באתרוג. על כן אפילו אם בעצם המעשה אנחנו הולכים אחרי הלקיטה, אולם ראש השנה שלו הוא ט"ו בשבט כי שייכת בו אותה שלמות בכח הקיימת בפירות האילן¹.

על פי סברה זו, מובן מה שנהגו חסידים ואנשי מעשה להתפלל על אתרוג יפה בט"ו בשבט².

1. נראה להוסיף הסבר על פי תרועת מלך (סי' כא אות ו) שכל הנלקט בשבט הרי הוכח שהוא חנט ממי שרף של שנה שעברה, ולכן הלקיטה עד ט"ו בשבט מוכיחה שינק ממי שנה שעברה שנמצאים בכח בעץ.

לפי מה שהוסבר לעיל אות ד. הרי שגודל הפרי הקובע נקבע על פי חכמים, על פי האפשרויות, ולכן רק אילן שחנטתו כאחד קבעו חנטה כשעה הקובעת, אבל באתרוג שאין לו חנטה קבועה, שהרי הוא מושקה בכל מים, ודר באילנו משנה לשנה, אין לקבוע כזמן אחיד בחנטה אלא בלקיטה, אולם לענין ר"ה יש להתחשב ביניקת המים מאיזו שנה הם המים.

2. בבני יששכר (מאמר חודש שבט, מאמר ב אות ב) מופיע:

"ר"ה השנה "לאילן", לא אמר "לאילנות" כמו באינך, יש לרמז מה שקבלנו מרבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ויפה ומהודר שיזמין הש"י בעת המצטרך למצוה, כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות, והוא כפי הזכות של כ"א מישראל, הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה שיזמן לו הש"י לעת המצטרך את פרי עץ הדר. והנה תפלתו תעשה פירות, וזה שרמז התנא באומרו לשון יחיד "לאילן" להורות על האילן המיוחד המבואר בתורה למצוה. ועי' בתפילת הרב יוסף חיים מבגדד זצ"ל (לשון חכמים ח"א סי' לח, הועתק בתהילה לדוד עמ' מג).

הרב יואל פרידמן

הגדרת החנטה בלימונים

בס"ד יום ה' יט טבת תשנה.

לכבוד מרן הרה"ג שאול ישראלי שליט"א
השלום והברכה!

נשאלנו על ידי חקלאי מכפר מימון, אודות פרדס לימונים ברשות אוצר בי"ד אשר לא הצליח לשווק את הפרי. שאלתו - האם ללימונים שיצאו לשמינית יש קדושת שביעית, או שאפשר לשווקם ללא קדושת שביעית?
והנה נחלקו הפוסקים אם דין לימון כדין אתרוג, או שמא דינו כשאר פירות האילן, עי' באורך שבת הארץ (פ"ד ה"ב אות ט). ולנד"ד אין בזה נפק"מ, שהרי הרמב"ם והראב"ד נחלקו אם קיי"ל שאתרוג כשאר פירות ואזלי' בתר חנטה, וכך סובר הראב"ד (הל' מע"ש פ"א ה"ה). לעומת זאת, לדעת הרמב"ם ישנו ספק אם אזלי' בתר חנטה או בתר לקיטה. ובנד"ד פשיטא שאזלי' לחומרא בתר חנטה אליבא דכו"ע.

אלא שנסתפקנו כיצד לקבוע מהי החנטה. ומצאנו בענין זה שתי שיטות עיקריות בראשונים:

א. כשעלי הכותרת של הפרח נובלים והפרי מתחיל לבצבץ (וכן סוברים רש"י מנחות טו ע"ה ד"ה סמדר), מאירי (ר"ה ב ע"א ד"ה בא' בשבט). ועי' שבת הארץ עם תוספת שבת (פ"ד ה"ט הערה 6).
ב. הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ב ה"ד) כתב שהשלב הקובע הוא עונת המעשרות, דהיינו, השלב בו הפרי ראוי למאכל בשעת הדחק, כאשר הפרי מתחיל להיות בשל (ועי' שבת הארץ שם).

בשו"ע (סי' שלא סעי' קכה) פסק כדעת הרמב"ם וכ"כ ערוך השלחן (סי' כג סעי' ב,ז). ובשו"ת משפט כהן (סי' ג) כתב שאפשר לסמוך על דעת הרמב"ם לקולא במקום הפסד מרובה, וכן דעת החזו"א (שביעית סי' ז ס"ק יב). ולכן היה נראה לענ"ד שאפשר להקל בכל הלימונים שהתחילו להיות בשלים בשנה השמינית להחשיבם כפירות השנה השמינית.

ואמנם כתב בחזו"א (שם סי' כא ס"ק טז), שאם השלב הקובע בהדרים הוא עונת המעשרות - ייתכן שדינם כאתרוגים שעונת המעשר שלהם היא בתחילת גידולם (עי' מעשרות פ"א מ"ד). ועפ"ז הקל החזו"א בתפוזים של שנה שישית אף שנלקטו בשביעית (מחמת שתי ספיקות: א. שמא קיי"ל כתוס' שחנטה היא תחילת גידול. ב. אף את"ל כרמב"ם שמא עונ"ה בקוטנם), אך מבואר שם שלא פסק בהחלטיות כתוס' אלא רק סינף דעה זו לקולא, שהרי כתב בפירוש (שביעית סי' ז ס"ק יב): "ולענין הלכה כבר הכריע בשו"ע (סי' שלא סעי' קכה) כהרמב"ם".

ובענין טענתו השניה של החזו"א שמא עונת המעשרות בקוטנם. הנה הרע"ב (על המשנה שם) נימק אם ההלכה שעונת המעשרות היא בתחילת גידולם, "לפי

שתחילתן אוכל וסופן אוכל, והן נאכלים בין גדולים בין קטנים", (ועי' משנה ראשונה שם). ולפי"ז לא נראה לענ"ד שעונת המעשרות של לימונים תהיה בקטנותם, שאמנם יתכן שבזמן המשנה כאשר היו רגילים לאכול את האתרוגים, היה בהם איזה שימוש כבר בתחילת גידולם; אך בלימונים שעיקר נטיעתם הוא עבור המיץ שלהם, ודאי שכל עוד הם לא מגיעים לתחילת בישולם הם קשים כמו אבן, ואי אפשר לסחוט מהם מיץ.

וכאמור, החזו"א לא כתב זאת, רק בדרך שמא, כי יתכן שהלימון שונה מאתרוג. ובפרט שכבר כתב הגרש"ז אויערבך (כרם ציון הלכות פסוקות עמ' סב גדולי ציון ס"ק ב) שבימינו שאוכלים את הפירות רק כשהם ממש בשלים, אזי עונת המעשרות בפירות האילן היא רק כשהם מתחילים להיות בשלים.

והנה הר"ש (פ"ד מ"ט ד"ה הכניסו שליש בפי' א'), כתב שעונת המעשרות היא כאשר הפרי מגיע לשליש הגודל, והרא"ש (פ"ד אות יא) כתב שזהו הפי' העיקרי, וכ"כ בכו"פ (פכ"ו), ועי"ש שבת הארץ (הערה 12). ולגבי אתרוג הגמ' (ר"ה טו ע"ב) אומרת: "אמר ר' יוחנן אתרוג בת שישית שנכנסה לשביעית אפי' כזית ונעשית ככר - חייבין עליה משום טבל", ולכן כתבו התוס' (ר"ה יד ע"ב ד"ה ולשביעית): "ומיהו כזית לאו דוקא דהא' יוחנן בתר חנטה אזיל ושמא לא חשיב חנטה באתרוג בפחות מכזית", ומכאן שהשיעור המינימאלי של חנטת אתרוג הוא זית. וזית גדול הוא כחצי ביצה, ואין הבדל גדול בין חצי ביצה לשליש גודל של לימון.

לכן נראה שאפשר לסמוך על דעת הרמב"ם הסובר שחנטה היא עונת המעשרות, וכפי שפסק מרן הרב קוק זצ"ל (הובא לעיל) שקיי"ל כרמב"ם שאזלי בתר עונת המעשרות אפי' לקולא. ולענ"ד יש לומר שעונת המעשרות היא תחילת בישול, כיון שלפני כן, אין הפירות ראויים למאכל, ובפרט שעפ"י מידע של האגרונומים "ראוי להזריע ולהצמיח" (רמב"ם הל' מעשר פ"ב ה"ה, ועי' שבת הארץ פ"ד ה"ט הערות 8, 9) הוא ממש כאשר הפרי כבר בשל. ועכ"פ, נראה שאפשר לסמוך על הדעות שעונת המעשרות היא שליש גודל, ובפרט שעסקי' בשביעית דרבנן.

לסיכום:

דעתנו נוטה שלימונים שלא עברו את שליש הגודל של לימון בראש השנה תשנ"ה (שמינית) - אין בהם קדושת שביעית. וכיון שזמן הגידול מהחנטה (נפילת הפרח) ועד ההבשלה הוא 6-7 חדשים, ניתן לקבוע שהלימונים שהבשילו כעת בסוף טבת תשנ"ה (שמינית) היו בר"ה תשנ"ה בגודל של זית גדול בלבד, לכן נראה שאפשר להקל בהם ולא לנהוג בהם ק"ש.

בכבוד רב ובברכת התורה והארץ
יואל פרידמן.

הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל

ב"ה ליל דר"ח שבט תשנ"ה ירושת"ו

שו"ב וכט"ס,

קבלתי מכתבך בענין הלימונים. מסכים למה שכתבת, שיש לראות את החנטות בזמן הגעה לעונת המעשרות, ע"כ אם אמנם נכון הדבר שבלימונים אלה היתה הגעת עונת המעשרות אחר ר"ה תשנ"ה¹.

אם כי אני מסופק בזה כי כמדומני התחלת עונת המעשרות הם עוד לפני סיום השנה הקודמת. אך אם בררת שזה גם הגיע לעונה זו מאוחר יותר, ניתן לסמוך על זה.

אני כשלעצמי כבר כתבתי ב"ארץ חמדה"² שלענ"ד דרומה בקו ישיר מאשקלון ודרומה בקו ישיר, ומה שיותר מערבה מקו זה - הן לפי רש"י ותוס' והן לפי הרמב"ם - אין שם בכלל קדושת שביעית, ושלא כפי' הר"ש. תראה שם באריכות! ודומני שזה נכון בניגוד להסברת החזו"א זצ"ל. ולפי"ז כל הבעיה לא קיימת במקומות אלו, די ש להכריע כרוב דעות אלה, בפרט באשר לשביעית בזה"ז, נא לעיין יפה במה שכתבתי שם.

והריני בזה בברכת התורה והארץ

שאול ישראלי

1. בפגישה שהתקיימה אצל רבינו זצ"ל ביום ג' שבט תשנ"ה, שוב חזר שלדעתו עונת המעשרות הוא שלב מאוחר של גידול הפרי, כאשר עכ"פ הפרי ראוי למאכל.
2. עי' במה שכתב בספרו (בשער ד סי' ז עמ' קעה).

הרב יואל פרידמן

דין הנצרים של הרימון ושאר עצים

הצגת הבעיה

בעצים רבים, כגון רימון אתרוג, זית ועוד, אנו רואים תופעה שבמשך השנים יוצאים מן האדמה נצרים חדשים בצמוד להם. לפעמים יוצאים קצת מעל פני הקרקע חוטרים. לאחר שנה או שנתים גם הנצרים וגם החוטרים מניבים פירות. השאלה היא מה דינם לערלה.

א. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה

נאמר בגמ' (במ' קיט ע"א): "ותנן נמי גבי ערלה כי האי גוונא: אילן היוצא מן הגזע והשורשים - חייב בערלה, דברי ר"מ. ר' יהודה אומר: מן הגזע - פטור, מן השורשים - חייב..."

אך בתוספתא (ערלה פ"א ה"ד) המחלוקת בין ר"מ לר"י מובאת בצורה שונה: "העולה בין מן הגזע ובין מן השורשים - חייב. ר"א - העולה מן הגזע חייב, מן השורשים פטור".

לשתי הגירסאות הראשונות, דעת ר"מ היא שהן חוטר היוצא מן הגזע והן נצר היוצא מן השורש - חייב. בשטמ"ק (ב"מ שם) מובא בשם הרמב"ן והראב"ד גירסא נוספת: דעת ר"מ היא שהיוצא הן מן הגזע והן מן השורשים - פטור מן הערלה, והסברה היא שכבר עברו שני ערלה על השורשים. וכגירסא זו גרס גם האור זרוע (הל' ערלה אות שכו) והביא את דעת ר"מ ללא חולק.

הרמב"ם (הל' מע"ש פ"י ה"ט) פסק: "ואילן היוצא מן הגזע - פטור מן הערלה, מן השורשים חייב בערלה". נמצא שהרמב"ם גרס כמובא בבבלי ונקט כדעת ר' יהודה. סברתו היא שחוטרים היוצאים מן הגזע נחשבים כחלק מן האילן ולכן פטורים מן הערלה והנצרים היוצאים השורש - דינם כאילנות חדשים, ולכן חייבים.

ובתוספתא כפשוטה (עמ' 818 שו' 12), כתב שהג"י הנכונה היא כפי שנתבאר בבבלי וכ"כ הכס"מ.

1. [יעוין בנוב"י שהכס"מ הגיה את התוספתא שר"י נכתב בלשון סתם היוצא מן הגזע פטור, מן השורשים חייב, ולאחר מכן רמ"א בין מן השורשים ובין מן הגזע - חייב. ולפי"ז אתי שפיר מדוע פסק הרמב"ם כר"י כי בלשון הברייתא נכתב ר' יהודה בלשון סתם.]

ב. שיטת הרמב"ם

במשנה (שביעית פ"א מ"ט) נאמר: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה - כנטיעה, ומטפח ולמעלן - כאילן, דברי ר"ש. כלומר שאנו מתייחסים לחוטרים שיוצאים מהגזע נמוך מטפח כאילנות חדשים לענין שביעית. סברה דומה מצאנו בדברי ראב"י (ירושלמי שביעית ספ"א) שכן אמר: הגומם כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני מראית העין. חכמים לעומת זאת סוברים - עד שיגום מעם

הארץ.

דברי ראב"י מובאים במקום נוסף (סוטה מג ע"ב): "אמר ר' יוחנן משום ראב"י - ילדה פחותה מטפח - חייבת בערלה כל שנותרה דמתחזיא כבת שתא..." ואכן מובא בירושלמי (שם) שר' שמעון וראב"י אמרו דבר אחד, והר"ש בפירושו למשנה מביא את הירושלמי (ומכאן שנוקט כהרא"ש להלן). ולכאורה דברי הרמב"ם סתרי אהדדי, כי בה"ג פסק כחכמים שדוקא הגומם מעם הארץ - חייב בערלה, מאידך בה"ט פסק כראב"י שילדה פחותה מטפח חייבת בערלה, ולכאורה לירושלמי אליבא דחכמים - פטור בכה"ג. וכן בהל' שמטו"י (פ"ג ה"ח) פסק כר' שמעון (וכראב"י בניגוד לחכמים לדברי הירושלמי) מפני שנקט שאם נקצץ והוציא חליפין מטפח ולמטה, הריהו נטיעה. וכבר התקשה הש"ך (י"ד סי' רצד ס"ק לא) בסתירות שבדברי הרמב"ם.

1. ביאור דברי הרמב"ם בהל' שביעית

"ל שהרמב"ם אינו סובר כהירושלמי שר' שמעון וראב"י אמרו דבר אחד. ולכן פסק כר' שמעון בהל' שמטו"י מפני שנכתב במשנה ללא חולק. יש לבאר שאין קשר בין דין ערלה, שם הדיון הוא, האם הנצר הוא אילן עצמאי, לבין הדיון בהל' שמיטה. בהל' ערלה, חוטר היוצא מן הגזע, הרי הוא שייך לאילן-האם, ולכן אינו חייב בערלה. לעומת זאת, בהל' שמיטה השאלה היא האם האילן חזק ואינו זקוק לחרישה או שזו נטיעה ואם לא יחרוש היא עלולה להיפסד. ואמר ר' שמעון שאם האילן נקצץ והוציא חליפין, גם אם אלו יצאו מהגזע עד גובה טפח - הרי הם כנטיעה, ומותר לחרוש מסביבם מחמת חולשתם. וכן ביאר חזו"א (שביעית סי' יז ס"ק יא).

2. ביאור דברי הרמב"ם בהל' ערלה

כאמור, הרמב"ם פסק שאם נקצץ האילן עד הארץ - חייב בערלה ומאידך נטיעה פחותה מטפח חייבת בערלה. ויש לחלק בין נטיעה שהיא פחותה מטפח שע"כ אמר ראב"י שחייבת בערלה מפני מראית העין לבין קצץ שרק אם הקציצה היתה עד הארץ - חייב בערלה. ויש לומר שכאשר קוצץ רואים שאין זה אילן חדש כי נשאר גדם כלשהו, ולכן אין מראית העין. ממילא אין לחייב בערלה עד גובה טפח. לעומת זאת, אם קצץ עד לקרקע ממש, כי אז חייב בערלה מפני שיצאו נצרים מהקרקע. וכן תירצו הגר"ז גרוסברג (נטע הילולים עמ' מד שערי צבי ס"ק קיד וקכח, התורה והמדינה יא-יג) ובמשנת יוסף (עמ' צז בתוספת אחרונים) בשם משנת רב יוסף, ס' גונן והציל והרש"ש. ולפי"ז יש לבאר בפשטות לדעת הרמב"ם שכאשר יוצאים נצרים מהשורשים - חייב בערלה מדאורייתא, ולכן הבחין בין הקציצה שהדיון הוא בדין מראית העין לבין יוצא מהשורשים שחייב מדאורייתא. וכ"כ מהר"א פולדא (לירושלמי שביעית שם). ואמנם אפשר לבאר שאף בקצץ, אם הוא עד לקרקע אסור מפני מראית העין, ולמעלה מן הקרקע - אין מראית העין; אך יותר נוח לפרש

כדלעיל. ויש להוכיח מן הגמ' (ב"מ שם) שהאיסור הוא מדאורייתא, שהרי הגמ' עושה צריכותא של ערלה ומקח וממכר, ואומרת: "ואי' אשמועינן קמייתא... אבל גבי ערלה דאיסורא, אימא מודי ליה לר' מאיר..." שאף היוצא מן הגזע חייב. ואם נאמר שהיוצא מן השורש - אסור בערלה רק מדרבנן, מדוע נאמר שבאיסורא יודה ר"י לר"מ לחומרא?! ולא מסתבר לפרש אליבא דר"מ שהאיסור ביוצא מן הגזע הוא משום מראית העין, שהרי הדיון בגמ' הוא שדי נופו בתר עיקרו, ורש"י מפרש שאיירי ביוצא מן הגזע בגובה של ג' טפחים מן הקרקע, והענף כיונק מן הקרקע ומשמע שנחשב אילן חדש ואין לזה שייכות למראית העין. ובקהילות יעקב (זרעים סי' כב אות א) הוכיח מהצד השני של הצריכותא, שמשמע שכיון שהיו אילן חדש לענין ממון נחשב כן לענין ערלה, ומשמע שהוא אילן חדש מעיקר הדין ולא מחמת מראית העין.

ג. שיטת הרא"ש והשר"ע

הרא"ש (הל' קטנות ערלה סוף אות ד) מביא את דברי הרמב"ם שהגומם מעם הארץ חייב בערלה וכדברי חכמים, אך כותב: "ול"נ הלכה כראב"י שמשנתו קב ונקי..." נמצא, לדברי הרא"ש שאם קצץ אילן והשאיר גזע פחות מטפח - חייב בערלה, וכן נראה מדברי הר"ש (הובא לעיל).

בשר"ע (סי' רצד סעי' יח) נאמר שאילן שנקצץ וחזר וגדל מהשורש - אינו חייב אלא כנקצץ מעל הארץ ומונין לו משעת קציצה, אבל אם נשאר ממנו כל שהוא - פטור. השר"ע פסק א"כ כרמב"ם וכחכמים, וכן ציין בביאור הגר"א (לשר"ע שם סי' קנד) וכתב שם שהרמב"ם נקט כחכמים גם משום שאוקימנהו ב"שיטה" (כשיטת יחיד). אך הרא"ש פסק כראב"י משום דר' שמעון פסק כוותיה. ומיהו כותב הגר"א, ש"הגמ' סוטה (שם) מוכרעא וכפי שנפסק בסעי' כא וחד טעמא להו". אך מדברי השר"ע אנו למדים שגם אם אנו פוסקים בקצץ כחכמים, אין זה סותר את הדין של ילדה שאינה גבוהה טפח, וממילא אין הוכחה מהגמ' בסוטה, ולפי מה שביארנו לעיל אין גם סתירה בין שני הדינים.

ד. שיטת הרשב"א: נצר היוצא מן השורש - אסור מדרבנן

הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רלז) מביא שמקור דברי הרמב"ם לחייב בערלה באילן שנקצץ הוא מהמשנה שביעית, שלר' שמעון בפחות מטפח הוה כנטיעה בין לשביעית ובין לערלה. ולכן נאמר בירושלמי שראב"י ור' שמעון אמרו דבר אחד והוא "שיטה". אך כיון שהוה "שיטה" לא פסק הרמב"ם כמותם אלא כחכמים. אלא שיש להקשות על הרשב"א שהרמב"ם לא פסק כחכמים בהל' שמטריי אלא כדברי ר' שמעון וצ"ע. ועכ"פ הרשב"א נחלק עם השואל בכך, שהשואל הבין שמחלוקת בין חכמים לראב"י היא שלראב"י יש מראית העין עד טפח ולחכמים יש מראית העין כשקצץ ונשאר קצת מעל הארץ, אך כאשר קצץ לגמרי - הוה כנטיעה וחייב בערלה מדאורייתא. לעומת זאת, סובר הרשב"א שבכל מקרה, לחכמים חייב בערלה רק מדרבנן משום מראית העין.

ונראה שיש נפ"מ גדולה בין אם נאמר שהיוצא מן השורשים חייב בערלה מן התורה או רק משום מראית העין. כי אם אין זה אלא משום מראית העין, אפשר לומר שכאשר הגזע של העץ הראשון קיים כמו בעץ רימון וכדו' - אין מראית עין, כי הכל רואים שהוא חלק מעץ-האם, וכמו שהגמ' התירה "כוליה כרם משום דקלא אית ליה", (ועי' קהילות יעקב שם אות ו שהעלה כסברה זו ודחה אותה, ועי' עמוד הימיני סי' כח עמ' רפה טור 2 שג"כ כתב כסברה זו). ולפי"ז נצטרך לומר שמה שנקטו היוצא מן השורשים - חייב בערלה, איירי באופן שגזע - האם אינו קיים ואז יכול לטעות שהוא עץ שזה עתה נטעו. אך אם נאמר שהיוצא מן השורשים - חייב בערלה מן התורה, בוודאי שהנצרים של הרימונים חייבים בערלה.

ה. עצים שטבעם להוציא נצרים מהשורש

בהערות גידולי ציון (כר"צ הלכות פסוקות פ"ח אות ב, מנחת שלמה סי' עא אות ח) מביא הגרש"ז אויערבך את דברי השו"ע (סי' רב, וצ"ל סי' כג) שעץ שענפיו כלים ונשאר רק השורש מתחת לאדמה - מברכים בפה"ע, ולא אמרי' שכל ימיו הרי הוא אסור באיסור ערלה. לכן מחדש הגרש"ז א שהדין שהיוצא מן השורשים אסור בערלה הוא רק בנקצץ, אך כאשר הנצרים יוצאים מן השורשים בדרך הגידול הטבעית של העץ - פטור מן הערלה. ויעויין בעמוד הימיני (סי' כח) כתב מרן הגר"ש ישראל כסברה זו בדעת הרא"ש, וביאר את הטעם שכאשר הוא קוצץ הרי בכך מתבטלת הנטיעה הראשונה, ולכן כשיוצא מן השורשים הרי הוא אילן חדש וחייב בערלה (אך עי"ש שכתב שבכה"ג עדיין אסור מדרבנן משום מראית העין). ועוד הוכיח הגרש"ז א (בכר"צ שם) שחזינן שמונים שנות ערלה מעת הקליטה ולא משעה שהגיע לגובה טפח.

ולא הבנתי דבריו: חדא מפני שבשו"ע (סי' רג סעי' א) נפסק ברמ"א שלא כדעת הרא"ש: "דלא מיקרי עץ אלא שמוציא עץ מעצו, אבל מה שמוציא עליו משורשיו לא מיקרי עץ... מברכין עליו בפה"א". ואכן הקושיא שהקשה הגרש"ז א קשה על הרא"ש ואפשר לתרץ כפי שתירץ, אך להלכה לא קי"ל הכי. וגם הראיה השניה שהביא מכך שמנין שנות ערלה אינו מעת שהאילן מגיע לגובה טפח, אינה מובנת; כי אפשר להסביר שהדיון בדין יוצא מן השורשים הוא האם נחשב אילן חדש אם לאו, אך אין זה קשור למנין השנים.

והאמת שמובא בס' כשרות ארבעת המינים מאת הר' יחיאל מיכל שטרן בשם דודו הגרש"ז א שיש לאסור את הנצרים של האתרוג משום ערלה, ובכך סתר למעשה את מה שכתב בהערות גידולי ציון.

ו. מהו יוצא מן הגזע ומהו יוצא מן השורש

באור זרוע (שם) כתב בשם הארוך שהגזע הוא החלק של הצמח הרואה פני חמה; השורשים - מה שאינו רואה פני חמה, ומשמע שהגדרה זו היא ההגדרה גם להל' ערלה, אף שבגמ' (ב"ב פא ע"ב) היא מובאת להל' מקח וממכר, וכ"כ כס"מ לרמב"ם (הל' מע"ש שם). אעפ"כ הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סוף סי' כ) מציע להקל

בהרכבת משמש על שקד, כשההרכבה מתבצעת על השורש. הרב זצ"ל מציין שלא מסתבר שהמיקום של השורש או הגזע יהיה תלוי בכיסוי או הסרת העפר, כדי שייחשב רואה או אינו רואה פני חמה. ע"כ כותב: "ע"כ מוכרחים אנחנו לחפש אחר סימן כזה שיעשה את החלק שמרכיבין עליו לשורש, בלא תכונה של כיסוי העפר, וזהו הסתעפות הענפים. שכיון שהענפים מסתעפים ממנו כדרך שורשים - הרי זה שורש...". וצ"ל לדבריו ש'רואה פני חמה' אינו הגדרה לגזע או שורש אלא מהוה סימן למקום הגזע והשורש, מפני שבדרך כלל הגזע רואה פני חמה והשורש לא. יתכן שיהיו מקרים שהגזע לא יראה פני חמה בגלל שכיסו אותו בעפר יתר על המידה.

ולפי"ז נראה שאף שהרב קוק זצ"ל דיבר לחומרא לענין הרכבת שורשים, יתכן שיהיה אפשר להקל בכל העצים שמתרבים מעל צוואר השורש אף כאשר מקום זה מכוסה באדמה.

ז. המסקנה לדינא

יש חולקים על עיקר הדין שהיוצא מן השורשים חייב, שהרי בשטמ"ק (שם) גרס בדברי ר"מ היוצא מן הגזע ומן השורשים - פטור, וכן נקט באור זרוע (סי' שכו). הרא"ש, הטור והשו"ע סתמו דבריהם בדין יוצא מן השורשים. והרא"ש נקט בדברי ראב"י ור' שמעון בדין גומם בפחות מטפח ואילן שגבהו פחות מטפח שחייבים בערלה. אמנם לדברי הרא"ש יוצא מן השורשים - חייב, אלא שלא נתבאר אם הוא משום מראית העין או שמא יודה ראב"י לחכמים שביוצא מן השורשים חייב מדאורייתא.

ולמסקנה היה מקום להקל מכמה סיבות: א. יש סוברים שכל הדין אינו אלא מדרבנן משום מראית העין. וכאמור, יתכן שאין מראית העין בנצרים שיוצאים בעצי רימונים אתרוגים וכדו' כי הנצר יוצא בסמוך לאילן-האם, וניכר שהוא חלק ממנו. ב. הגרשז"א והגר"ש ישראל (לדעת הרא"ש) כתבו שהדין הנ"ל הוא רק בנקצץ אך לא בגדל בדרך גידולו. אך למעשה קשה להקל, כי הרמב"ם והתוספתא כתבו בפשיטות שהיוצא מן השורשים חייב בערלה, ולא איירי דווקא בנקצץ ויתכן שהאיסור הוא דאורייתא. ובחזו"א (דיני ערלה אות כה, ערלה סי' ב ס"ק ח) ובכר"צ (הל' פסוקות פ"ח סעי' א) כתבו בפשיטות שהיוצא מן השורשים חייב בלא שום חילוקים.

עם זאת, יתכן שיש מקום להקל בנצרים שיוצאים מצוואר השורש אף כאשר הוא מתחת לפני האדמה כמבואר בתשובת הרב קוק זצ"ל (שם). כ"כ יתכן ויש להקל במקרה של עץ רימון שעברו עליו שנות ערלה, ולאחר שנים יצאו נצרים, ואין יודעים על אלו נצרים כבר עברו שנות ערלה ואלו נצרים הם חדשים. כי מלבד הפוסקים המתירים לגמרי, יתכן שהוה ספק דרבנן, ולכן מותר (עי' תשו' הר"י ישראל יעקב קניבסקי הליכות שדה 62 עמ' 18).

אג' מרדכי שומרון

נצרים וחוטרים בעצי פרי

"ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה". בפסוק זה, המסמל את המשכיות מלכות דוד עד למלך המשיח, מופיעים שני ביטויים בעלי משמעות בוטנית שונה - חוטר ונצר. החוטר הוא ענף הגדל מחלקו התחתון של גזע העץ, ואילו הנצר הוא ענף הצומח משורשי העץ.

ישנם מיני עצי פרי אשר יש להם יכולת להצמיח ענפים גם מחלקי הצמח התת אדמתיים. כאשר עץ זית או רימון נשרפים כליל, הם יצמיחו ענפים חדשים מחלקו התחתון (התת אדמתי) של הגזע היות וחלק זה לא נפגע בשריפה. במצב זה הצימוח החדש יהיה צימוח נמרץ במיוחד היות ומערכת השורשים העניפה נשארה קימת ועל כן יש באפשרותה לספק לענפים החדשים את כל תצרוכתם בנקל.

התקופה של צמיחת ענפים מהשורשים או מצוואר-השורש (זהו חלקו התחתון של הגזע המחבר בין מערכת השורשים והגזע) הינה תופעה שכיחה במינים רבים (ובזכותה ישנה התחדשות של מינים שונים לאחר שריפות יער וכו')

כאשר נחתכים שורשי עץ הרימון, יצמחו בד"כ נצרים חדשים זהים לצמח-האם במקום החתך של השורשים. הסיבה לתופעה היא, שבאותם מינים ישנם פקעי צמיחה חבויים (פוטנציאליים) בחלקים רבים של הצמח, אך בדרך כלל הם אינם באים לידי ביטוי בולט. אולם כאשר הצמח נגדע או נשרף, מתעוררים פקעים חבויים אלה וצומחים באופן נמרץ, ומתפתחים לעץ חדש. עץ זה עשוי אף להניב פירות כבר בשנותיו הראשונות.

לתופעה זו עשויות להיות השלכות הלכתיות. כאשר צומחים נצרים בעץ רימון לדוגמא, מתפתחים אותם נצרים במהירות לענפים מעובים ולאחר כשנתיים כבר קשה להבחין בינם לבין שאר ענפי העץ.

היות וענפים אלו הם נצרים אשר צמחו מתחת לפני הקרקע (או מקצה שורש שנחתך) הרי שהם לכאורה, אילן חדש אשר יש למנות לו שנות עורלה. דבר זה עלול להביא לכך שבאותו אילן יהיו פירות ערלה ולצידם (על ענף קרוב) פירות אשר יצאו מכלל ערלה לפני זמן רב. תופעה זו עלולה בהחלט להוות מכשול. לפיכך יש לברר, מבחינה הלכתית את הגדרים הברורים של חיוב מינן שנות ערלה באותם חוטרים ונצרים והאם הקביעה תהיה על פי המיקום המדויק של גידול הענף החדש, מתחת לפני הקרקע או מעל לפני הקרקע ("רואה פני חמה" - כלשון המשנה). ובנושא זה יש לציין כי לעיתים קרובות פני הקרקע משתנים וגזע שהיה מגולה מתכסה בעפר ולהפך. וכמעט שלא ניתן למעשה לברר את הדבר (מדובר בהבדל של סנטימטרים ספורים).

לסיכום, מדובר בתופעה בהחלט נפוצה (הענפים החדשים ברימון לדוגמא יכולים לשמש לחידוש הדרגתי מבוקר של עץ והמטע בכלל) אשר יש לתת עליה את הדעת ולברר את כל צדדיה ההלכתיים.

הרה"ג דב ליאור שליט"א

עלי ורד ועלי ה"לואיזה" לעניין ערלה

שאלה

האם מותר להשתמש בעלי ורד ובעלי הלואיזה מעצי ערלה לצורך תעשית התה?

תשובה

הנה ידועים דברי הרשב"א שמובאים בב"י (יור"ד סי' רצד) שהחמיר במרקחת העשויה מעלי ורדים לאכילה, ונראה שגם הרשב"א החמיר אולי רק במידי דאכילה. אולם בנידון שלנו ששמים את העלים במים והם רק נותנים טעם יש מקום לומר שהיות ואין על עליהם דין פרי ולא חל איסור ערלה עליהם בכלל. ומובא בתוספת יום הכיפורים (הרב משה בן חביב, יומא פא ע"ב ד"ה ודע) דכתב אודות הורדים, וז"ל: "כן הורדים נמי רובא נטעי להו אדעתא להריח - אם אוכלם יברך בפה"א; ואין בהם ערלה, והרי זה דומה לאילן שנטעו לסייג או לקורות ולא לאכו ל פירותיו דפטור מערלה".

וכן ראיתי בערוך השלחן (יור"ד סי' רצד סעי' לח) וז"ל: "וכן כשנטע להריח בהם ולא לאכלם ויש היכר בזה פטור מן הערלה". וכן החזון איש (דיני ערלה ס"ק לט) כותב: "כל שאינו אוכל לענין מעשר ולענין טומאת אוכלין אינו אוכל לענין ערלה, ומילתא דעבידי לתבל את הקדירה ואין אוכלים אותו בעינא אינו בכלל פרי לענין ערלה". ע"כ.

מכל האמור נראה שעלי ורדים ועלי דפנה בזמננו שאינם מיועדים לאכילה אלא ליתן טעם וריח במשקה אינם נחשבים לפרי ואינם חייבים בערלה. ובספר תוספות יום הכיפורים הביא שככה נהגו בא"י, שלא להפריש תרו"מ מהורד המרוקח, וכן נהגו לברך עליהם בורא עצי בשמים ולא הנותן ריח טוב בפירות ע"ש.

ולכן למסקנה נראה לענ"ד שלא להחמיר בעלי ורד ועלי ה"לואיזה" ומותר יהיה להשתמש בעליהם גם בשלוש השנים הראשונות*.

* ראה אמונת עתיד (11 עמ' 9 סעי' ט-י) שמרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א הסיק בשאלה זו לאיסור - הערת המערכת.

הרב דורון ותקין

מכרי עניים במעשר עני

בשנה זו שנת מעשר עני, מן הדין מפרישים את המעשר ונותנים את הפירות עצמם לעניים. אבל בזמננו בגלל הקשיים המעשיים למצוא עני, להפריש את הפירות ולתת אותם בעצמם, נמצאו מספר פתרונות מעשיים נוחים יותר. בית האוצר שעל יד "מכון התורה והארץ" בחר לתת את הפירות בדרך של מכרי עניים.

א. מהו מכר עני?

ישנה דרך מעשית שמציעה המשנה (גיטין ל ע"א) בנתינת מעשר עני: להלוות לעני מראש סכום כסף, כשפירעון עבור ההלוואה מתבצע ע"י השארת פירות המעשר בידי הבעלים, ובד בבד הוא מקזז את שוויים מגובה החוב שבינו ובין העני. בדרך זו ייחסך ממנו הצורך להעביר את הפירות לעני בכל פעם שיפריש מעשר, ויוכל להשאיר את הפירות אצלו; והעני יקבל את חלקו באופן מיידי ללא שום עיכוב.

בדרך נוחה זו ישנו קושי אחד: כיצד זוכה העני בפירות, בכדי שהשאריתם אצל הבעלים תיחשב החזרת החוב מהעני למלוה-הבעלים? הגמ' מציעה לבצע את ההסכם במשנה במכרי עניים. כשהעני הוא מכרו ואהובו של הבעלים ומקבל ממנו בקביעות את מעשר העני, שאר העניים יודעים מראש שלא יקבלו ממנו ומתיאשים מהמעשר, וממילא המעשר שייך רק לאותו עני המכר של הבעלים. זוהי שיטת רש"י בסוגיא. והרמב"ם (מעשר פ"ז ה"ו): "ואם היו רגילים ליטול ממנו, והוא רגיל שלא יתן אלא להן אינו צריך לזכות ע"י אחר"

לדעת התוס' (ב"ב קכג ע"ב) ההקנאה במכירים מבוססת על העיקרון של "מתנה מועטת", שהמבטיח לחבירו מתנה מועטת אסור לו לחזור בו מהבטחתו. ומתנות עניים יש בהן טובת הנאה לבעלים, שיכולים לבחור לאיזה עני הם רוצים לתת את המתנה. טובת הנאה היא משהו מועט, ואסור לבעלים לחזור בהם מהבטחתם לאותו "מכר". נמצא שלעני ישנה הבטחה מהבעלים לקבל את המעשר, משום כך ההבטחה הרי היא כקנין, והמעשר קנוי לעני.

ראשונים אחרים מסבירים את הדין של מכרי עניים כאחת מתקנות חכמים. הוי אומר, כדי לאפשר זכיה קלה ונוחה של מקבלי המתנות, הפעילו כאן תקנה מיוחדת לטובת העניים (וכן שאר מתנות כהונה ולויה: עליות דרבינו יונה שם ועוד ראשונים, ועי' "התורה והארץ" ב עמ' 86-87).

ב. כיצד עושים מכר?

התשובה לשאלה תלויה במחלוקת הראשונים לעיל: בדעת רש"י והרמב"ם נראה שצריך לתת לאותו עני שלוש פעמים רצופות, כי רק לאחר שלוש פעמים שאר העניים מתיאשים. וכך הורה לכתחילה מו"ר הגר"א שפירא שליט"א.

לדעה זו אפשר לחלק את נתינת המתנה לשלושה חלקים ולתת אותם בנפרד לאותו עני. הקנין יהיה קנין גמור (בנתינה ממש או בזיכוי ע"י אחר), ורק לאחר מכן יהפוך העני להיות מכרו של הנותן, ומכאן ואילך יוכל לתת לו ע"י מכרי עניים. נראה, ששלוש פעמים יגרמו לשאר העניים להתייאש בזמן שבו הם מצפים לקבל, כי הרגילות לתת רק לאחד תייאש אותם. הרגילות היא ע"י שלוש פעמים. אבל אם אינם מצפים לקבל (כמו בזמנו שהעניים כלל לא חושבים על המעשר), או שהנותן הודיע ופירסם מראש שיתן רק לעני אחד, ולכן אינם חושבים על קבלת המעשר - אין צורך בשלוש פעמים. לדעת התוס' נחוץ לסכם ולהתחייב בפני העני, בכתב או בע"פ, על נתינת המעשר, ומיד אחרי הסיכום אפשר להעביר לו את המעשר בדרך של מכרי עניים.

לדעת הסוברים שיש כאן תקנה מיוחדת של חכמים, נראה שדי בפעם אחת, ולאחר מכן המתנה קנויה לעני מיד לאחר הפרשתה. למעשה: לכתחילה יש לתת לאותו עני שלוש פעמים ולסכם עימו שימשיך לתת לו באופן קבוע. אמנם בזמנו, כאמור לעיל, שהעניים בין כה וכה מיואשים מהמעשר, יכול לסכם עם עני אחד, ויותר טוב שיפרסם זאת ברבים. אבל גם ללא פרסום, עצם הסיכום מוכיח שברצונו לתת רק לו, וכל שאר העניים כבר מיואשים מלקבל. אותו העני יהיה "מכר" ויוכל לקבל בדרך של "מכרי עניים" גם ללא קבלת שלוש פעמים.

ג. האם אפשר לתת מעשר או חלק ממנו לעני נוסף, בזמן שיש מכר עני?

נראה שגם שאלה זו תלויה בסברות שהזכרנו לעיל: אם דין מכרי עניים הינו מצד ייאוש של שאר העניים, אזי ברגע שהוא נתן חלק מהמעשר לעני אחר, שאר העניים כבר אינם מתייאשים מלקבל חלק מהמעשר. אולם אם דין מכרי עניים הינו מצד מתנה מועטת, מסתבר שמותר לתת חלק מהמתנות לעני, ובלבד שבשעת התקשרותו עם המכר יסכם איתו שנותן לו רק חלק מהמעשר. אבל למעשה נוהגים כמו שכותב הרמב"ם (שם): "ואם היו רגילים ליטול ממנו, והוא רגיל שלא יתן אלא להן אינו צריך לזכות ע"י אחר". ולכן לא יתן את המתנה לעני אחר שלא יפגע בחזקת העני-מכר שיש לו. עם זאת את כספי הצדקה יכול לתת לאיזה עני שירצה.

ד. מעשר עני ע"י גבאי צדקה

אפשר לעשות מכרי עניים דרך גבאי צדקה, מפני שכל העניים מתייאשים כשיש גבאי שידוע שהוא מקבל את המעשר עבור העניים שהוא מטפל בהם. "בית האוצר" שעל יד "מכון התורה והארץ", משמש גבאי צדקה למעשר. כאמור לעיל, המכון סיכם עם עני מראש לתת לו בקביעות, לפיכך המנויים בקרן יקפידו לתת את המעשר דרך הקרן בלבד, כדי שלא לפגוע בחזקת העני-המכר שמקבל את המעשר.

הרב יהודה הלוי עמיחי

כלאים ב"נענע" בכרם

שאלה

צמח הנענע שהתפשט והגיע מתחת לגפן, האם יש לעוקרו?

תשובה

לענין כלאי הכרם נאמר במשנה (פ"ה מ"ח):

המקיים קוצים בכרם, ר' אליעזר אומר - קדש, וחכמים אומרים - לא קדש
אלא דבר שכמוהו מקיימין. האירוס והקסוס ושושנת המלך וכל מין זרעים
אינן כלאים בכרם.

בפיה"מ (להרמב"ם הנדפס) כתב שהאירוס הוא הנענע ובלע"ז: "מינט"א"; בדפוס
קאפח (לפיה"מ) מופיע שהאירוס הוא הדנדנה, אולם בשביעית (פ"ז מ"א) מופיע
שהדנדנה הוא הנענע. גם הר"ש (כלאים פ"ה מ"ח) כתב שהאירוס הוא מיני
מרקחות ששמים בתבשיל, א"כ לענין כלאים אפשר לזהות את האירוס כנענע.
לאור האמור שהנענע הוא האירוס - נמצא שאין בנענע כלאי הכרם, שהרי כן
פסק הרמב"ם בהלכה (הל' כלאים פ"ה ה"ט) לגבי האירוס.

גם הראב"ד (פ"ה ה"ו, ה"ט) שחולק על הרמב"ם, חלק עליו רק לענין "מיני
זרעים" הנאמר שם בסוף ההלכה, אבל לגבי האירוס מודה הראב"ד שאין בו
איסור כלאים.

הרדב"ז (שם ה"ו) מציין שהסיבה שהאירוס לא נאסר בכלאים אינה כי אין
מקיימים כמותו, שהרי יש לאירוס חשיבות ומגדלים אותו לצורכי תבשיל
ואכילה. סיבת הפטור היא שיש דין בכלאי הכרם שהירק צריך להיות כתבואת
כרם, שנגמר פרים ככרם. האירוס לעומת זאת, אינו עושה כפירות הכרם, אין בו
זמן מיוחד להבשלה ולקטיף כמו הכרם, אלא קוטפים אותו תמיד ואוכלים. כן
המציאות גם בנענע, ולכן אפילו אם יש ספק בזיהוי, בכל אופן מבחינה דינית,
ודאי דינו כאירוס.

בנוסף, אפילו אם נאמר שיש ספק אם האירוס הוא הנענע, נוכל לצרף את
דעת ר"י (רא"ש הל' כלאים, תוס' קידושין לט ע"א, חולין קלו ע"ב, מנחות טו ע"ב, ר"י הזקן
ברכות כב) שבמין אחד ללא מפולת יד - אין איסור אפילו בכרם.
לכך יש להוסיף, שהמבי"ט (ח"ג סי' קכז) כתב שכלאי הכרם שהתפשטו וסככו
אינם חמורים כמעשה הזריעה עצמה.

מכל הנ"ל, עולה לדינא שאין צריך לעקור את הנענע שהתפשט עד לגפן
מכמה סיבות:

א. האירוס הוא הנענע ואינו כלאים בכרם.

ב. הוא אינו כתבואת כרם.

ג. הוא לא נזרע עם הגפן במפולת יד.

ד. הוא כלל לא נזרע עם הגפן, אלא התפשט מאליו.

הרב יהודה הלוי עמיחי

כלאים בזריעה שאינה לאכילה

שאלה

מגדלים בשדה זרעי פרחים, ולצורך הגנה מפני מזיקים רוצים לשתול בין השורות צמחי שום. האם יש בכך איסור כלאים?

א. כלאי זרעים במאכל אדם או בהמה

הרמב"ם (הלכות כלאים פ"א ה"ד) כתב:

אין אסור משום כלאי זרעים, אלא זרעים הראויין למאכל אדם. אבל עשבים המרים וכיוצא בהן מן העיקרין, שאינן ראויין אלא לרפואה וכיוצא בהן - אין בהם משום כלאי זרעים.

המפרשים נחלקו בדעת הרמב"ם, כי בראש דבריו נקט הרמב"ם "מאכל אדם" ואילו בסוף דבריו כתב: "עשבים מרים... שאינן ראויין אלא לרפואה...".

שתי דעות מרכזיות נאמרו בהלכה זו:

1. יש איסור כלאי זרעים רק במאכל אדם, וכן כתבו: רדב"ז (פ"ב ה"ט), מראה הפנים (פ"א ה"א ד"ה טעמא), מהר"א פולדא (פ"א ה"א), עמק הלכה (חדושי הגר"י אורנשטיין סי' ח). הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' כו) נוטה גם הוא לדעה זו בהסבר הרמב"ם.

2. יש כלאי זרעים גם במאכל בהמה, וכן כתבו: מהר"י קורקוס וכס"מ (פ"א ה"ד); רש"ס, רע"ב, תוס' רעק"א; מלאכת שלמה (פ"א מ"א), ט"ז (סי' רצ"ב ס"ק ב), לבוש (סי' רצ"ב סעי' ג), באר הגולה (סי' רצ"ב אות י), ט"ז (סי' רצ"ב ס"ק ב), גר"א (סי' רצ"ב ס"ק י), חכ"א (שערי צדק, משפט הארץ פ"א ה"ד), ערוך השלחן (סי' רצ"ב סעי' ח), חזו"א (כלאים סי' א ס"ק יד ד"ה כלאי), שו"ת אמרי בינה (ח"א סי' י), תורת הארץ (פ"י אות יב-יג), ועי' פסקים וכתבים (הגרא"ה הרצוג סי' כא, כב). מקור הדברים - בירושלמי (כלאים פ"א ה"א) ע"ש.

ולמעשה, כתבו האחרונים שיש לנקוט לחומרא, שיש איסור כלאי זרעים אף במאכל בהמה, שהרי האיסור הוא מדאורייתא (עמק הלכה סי' יח אות ד), משפט כהן (סי' כ), חזו"א (שם), ארץ חמדה (מהד"ק ח"ב דף קנט).

ב. כלאי זרעים בדברים שאינם לאכילה

לפי השיטה (השניה) שיש איסור כלאי זרעים אף במאכל בהמה, נחלקו האחרונים האם יש איסור כלאים בצמחים שאינם מיועדים לאכילה, אבל רגילים לזרוע מהם שטחים נרחבים בגלל סיבות אחרות.

יש לומדים בדעת הרמב"ם והכס"מ דלאו דוקא מאכל בהמה נאסר, אלא אפילו דברים שאינם מאכל בהמה אבל נזרעים שדות שלמות - יש בהם איסור כלאים; וכן כתבו: עמק הלכה (סי' יח אות ד), ארץ חמדה (שם דף קנח ע"א). הם

מסתמכים על דברי הכס"מ (פ"א ה"ד) שדימה דיני כלאי זרעים לכלאי הכרם, ובכלאי הכרם כתב הרמב"ם (פ"ה ה"ח) שאם "קיים דבר שכמוהו מקיימים רוב העם באותו המקום" - אסור משום כלאים; א"כ, מה לי מאכל אדם, מה לי מאכל בהמה או שאנשים מקיימים מסיבות אחרות, ובלבד שרגילים לקיים ולזרוע צמחים אלו. זרעי רפואה לעומת זאת, שאין דרך בני אדם לקיים כלל אלא מעט מעט - אין בו איסור כלאים, וכן כתבו: קרית ספר (למב"ט, פ"ה לענין עשב, ופ"א לענין עשבים המרים), אמרי בינה (שו"ת ח"א סי' י).

בספר עמק הלכה (סי' יח אות ד) כתב לענין הטבאק שכיון שמגדלים ממנו שדות, למרות שאיננו לאכילה אלא לעישון יש בו כלאים כיון שרגילים לזרוע ממנו שדות, והרי הוא בכלל "שדך לא תזרע".

אולם לכאורה יש להעיר על הראיה מדמיון כלאי זרעים לכלאי הכרם לנד"ד, שהרי הרמב"ם (פ"ה ה"ח) כשהביא את הכלל "שכמוהו מקיימים רוב העם באותו מקום" - הוא הביא אותו בהקשר לגידול בכרם; ושם הלא מדובר במאכל בהמה - מיניין א"כ הראיה שאסור בכה"ג לגדל מה שאיננו ראוי למאכל בהמה?

החזו"א (י"ד סי' ריד דף ס"ד ומהו) כתב שאין להביא ראיה מכלאי הכרם, וז"ל: "ואפשר דבעינן דוקא ראוי לאדם... וקוצים נמי ראויין לאדם ע"י תיקון אלא שאין דרך בני אדם לקיימו".

ועי' רדב"ז (סי' ב"א רנ"ג) שכתב שאין זרעי נוי אסורים משום כלאים, וכן הרש"ס (פ"ה ה"ח) התיר לצרכים שאינם מאכל, והלבוש (הל' כלאים סי' רצו) כתב שבעינן שיהא נזרע לשם אכילה מסוימת של אדם או בהמה. אך גם כאשר רגילים לזרוע מה שאיננו מאכל, גם אם רגילים לעשות זאת בשטחים נרחבים - אינו אסור משום כלאים. וכ"כ החזו"א (כלאים א"ס"ק יד ד"ה כלאי): "וכן אם אחד מן המינים אין ראוי לא לאדם ולא לבהמה אף שמקיימין אותו לריח ולרפואה ולמוגמר - אין בו משום כלאים"; וכן משמע מדברי הרב קוק זצ"ל (בפירושו לרמב"ם כלאים כתי"ק) שאין להחמיר אלא במאכל אדם או בהמה.

לכן נראה, שיש להחמיר בדבר שהוא מאכל בהמה אף שכאמור יש בכך מחלוקת הפוסקים, אולם דבר שאיננו מאכל בהמה אין להחמיר אפילו כשרגילים לזרוע ממנו שטחים נרחבים.

מכל הנ"ל נראה, שאין להחמיר בזריעת שום ליד זרעי פרחי נוי.

הרב יהודה הלוי עמיחי

נטיעה לסייג לענין ערלה

שאלה

עץ "פיטנגו" שניטע לגדר מתוך ידיעה שיהיו לו פירות, ובעליו רוצים לאכלם, האם חייב במנין שנות ערלה?

תשובה

המשנה בערלה (פ"א מ"א) אומרת:

הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה.

הירושלמי (שם) מבאר שהלימוד הוא מהפסוק "ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו", שאם עומד לסייג פטור.

נשאלת השאלה, אם כוונת מאכל היא המחייבת בערלה, מדוע הירושלמי קובע שאתרוג העומד למצוה נחשב להיות פרי וחייב בערלה? וכן פסק הרמב"ם (הל' מעש"ש פ"י ה"ז, ועי' משנה ראשונה, רא"ש הל' ערלה סי' ב, מעי"ט שם, וחזו"א ערלה סי' א סק"ז).

מבאר הירושלמי (פ"א ה"א):

(לענין הנוטע לסייג) כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצו, ברם הכא

(אתרוג של מצוה) רוצה הוא בפריו ואינו רוצה בעצו.

ובארו הפנ"מ והגר"א, שבעצי מאכל שנטעו לשם שמוש בעצים או כסייג - העיקר הוא העץ, ולכן אפילו אם משמר בדרך אגב את הפירות אין בהם ערלה, ואילו באתרוג עיקר הגידול הוא בשביל הפרי.

לפי דברים אלו אם ניטע לכתחילה גם לעץ וגם לפירות חל עליו חיוב ערלה, וכן כתב החזו"א (דיני ערלה סי' יא):

הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה, ודוקא שאין דעתו ללקוט הפירות, אף שאוכל מהן אח"כ באקראי, או שנמלך לאוכלן אחר שכבר נתבשלו, אבל אם דעתו ללקוט גם הפירות, ודעתו לסייג ולפירות - חייב בערלה, ואפשר שאם עיקרו לסייג, ופירותיו זילה ליה אף שדעתו ללוקטן פטור, והדבר צריך הכרע.

ונראה שאפילו לפי האפשרות השניה, הגדרת "זילה ליה" היא כאשר אינו שומרם ואינו רוצה באחריותם - במקרה זה מחשיבם כעצים בלבד, וממילא פטור מן הערלה.

בנידון דידן עץ הפיטנגו, פריו הוא טעים ואכיל, אלא שלא נוטעים ממנו כמויות גדולות בגלל בעיות מסחריות, אבל כל היודע טעמו אוכלו, ומשמרים את הפירות בחצרות, לבל ינטלו בלא דשות, לכן דינו ככל עץ מאכל. לפי דברים אלו בנידון דידן שנטע לסייג וגם לשם הפירות, ושומרם לאכילה, חייב בערלה.

הרב יגאל הדאיה

תולעים שנמצאו במלח

הצגת הבעיה

בעלת בית הכינה את תבשיליה ואח"כ מצאה 4-5 תולעים במלח שבו השתמשה, מה דינם של התבשילים שבישלה?
 הרה"ג יעקב אריאל שליט"א ("אמונת עתיך" 10 עמ' 14) צידד להתיר את התבשילים לאחר שיבדקו אותם כפי האפשר, בצירוף של כמה סיבות:
 א. המלח - אין דרכו להתליע, וא"כ מסתבר שהתולעים באו מן הכלי (שלא היה נקי). לפיכך דינם כחיטה שנפלה לתבשיל (בפסח), שאנו אומרים "כאן נמצא כאן היה" ו"אין מחזיקים ממקום למקום".
 ב. תולעים שבמלח ובקמח אסורות מספק שמא פרשו לדופן הכלי (בהנחה שנוצרו בתוך המלח), וא"כ אפשר שבנידון דין לא פרשו.
 ג. גם אם עברו תולעים אסורות לתבשיל, שמא נימוחו ע"י הבישול ובטלו.

ואחר המחילה, נראה לענ"ד להעיר מספר הערות, כתלמיד הדין לפני רבו.

א. החזקה ממקום למקום

אם כוונת הרב אריאל שליט"א היתה, שיש לתלות שאעפ"י שהתולעים היו בכלי המלח בשעה שנלקח משם המלח, בכל זאת לא נלקחו יחד עם המלח לתבשיל, נראה שאין זה דומה לחיטה שנמצאה במצה או בתבשיל. לפי ששם אנו מתירים את כל העיסה או את כל הסיר מתוך תלייה שהחיטה לא נפלה לעיסה או לסיר אלא נפלה מאוחר יותר, לתוך מצה אחת או צלחת אחת שנפרדו מן העיסה ומן הסיר, ועל כך אמרו ש"אין מחזיקים ממקום למקום", דתלינן שהריעותא נפלה רק במקום האחרון. אבל בנד"ד התולעים נמצאו בכלי הראשון של המלח, ומשם יתכן שלקח את התולעים לתבשילים האחרים?
 ואמנם בספר בן אברהם (סי' נ ס"ק ב) כתב בעניין בור ששאבו ממנו מים ונתנו לתבשיל ואח"כ מצאו תולעים בבור, שיש לצרף ספק שמא לא עלו תולעים מן הבור יחד עם המים, דפעמים רבות ששואבים מים מן הבור והם נקיים מתולעים, עכת"ד. אבל מדברי הט"ז והאחרונים במעשה דשבועות (הנזכר בט"ז יו"ד סי' פד ס"ק יז) נראה שלא צירפו סברא זו, ודנו מצד סברות אחרות. ועוד, שאף הבן אברהם לא כתב כן אלא בבור גדול, שהספק שמא לא עלו התולעים הוא סביר, אבל בכלי מים קטן שנתנו ממנו לתבשיל ואח"כ מצאו בו תולעים, אסר הבן אברהם (שם בסמוך), ולא צירף סברא זו. וכך יש לומר גם בנד"ד, שכלי המלח חשוב ככלי קטן.

ג. החזקה מזמן לזמן

אמנם נראה שכוונת הרב אריאל שליט"א היא לתלות שאולי לא היו תולעים במלח כשנטלו ממנו לתבשילים, וכמו שרצה לומר הט"ז (ס"ק יז) במעשה דשבועות. ויש להעיר על זה, שלדעת כמה אחרונים אף הט"ז לא מיידי אלא כשעבר מספיק זמן עד שנמצאו התולעים, שאפשר לתלות שהתלעה אירעה לאחר לקיחת הקמח מן השק, וכמו שכתבו החוות יאיר (סי' קיב), הגליון מהרש"א (לט"ז ס"ק יז) בשם החינוך בית יהודה, וכן הזבחי צדק (ס"ק עה). וכיון שמסתבר יותר שתולעים אינם נופלות מן האויר למלח, כדרך יתושים או זבובים, אלא נוצרות בו בגלל קמח שמעורב בו או שיירי מזון שהיו בכלי, א"כ דרוש זמן להיווצרותן ואי אפשר לומר שנוצרו בן רגע. ובאופן כזה שעבר מספיק זמן מרגע נתינת המלח בתבשיל עד למציאת התולעים, שיכול המלח להתליע גם לאחר שנטלו ממנו לתבשילים, מסתבר שאף החולקים על הט"ז (פר"ח ס"ק לג, מחב"ר ס"ק כח) יודו שאפשר לתלות.

ג. ספק פרשו

הרב אריאל שליט"א צירף ספק נוסף להיתרא - שמא התולעים שבמלח לא פרשו לדופני הכלי ואינן אסורות (בהנחה שנוצרו בתוך המלח). ועל כך יש להעיר שהט"ז (ס"ק יז) במעשה דשבועות לא צירף כלל ספק זה דשמא לא פרשו מן הקמח. ועל כרחק - משום דס"ל דספק זה ספק קלוש הוא, כיון דוודאי פרשו בשעת לישת הבצק ועריכתו, וכמו שכתב הט"ז בעצמו בסוף הדיבור. ובנד"ד, גם אם נאמר שהתולעים לא פרשו לדפנות כלי המלח, מ"מ מסתבר מאוד שלאחר נתינת המלח לתבשיל פרשו התולעים מן המלח, שהוא מקום רבתייהו, אל המים והירק שבתבשיל ואל דפנות הסיר. וכיוצא בזה כתב הדרכ"ת (ס"ק מה ד"ה וכתב) בשם שו"ת רמ"ז (סי' ב) והפר"ח (ס"ק ו), שאף שהתולעים שבחומץ מותרות, מ"מ אם נותן את החומץ בתבשיל והן עוברות לשאר התבשיל, הרי הם אסורות. ואף לדעת החולקים ומתירים (בדק הבית בשם ר' ירוחם) - היינו דווקא בחומץ שמתפזר בכל התבשיל, ונמצא שבכל מקום בו תמצא התולעת יש שם חומץ שהוא מקום חיותה הראשון; מה שאין כן במלח, שהוא נעלם בתבשיל, והתולעים נותרות במים ובירקות וכדו', וזה אינו מקום רבתייהו. ולפי זה גם הפר"ח (ס"ק יז) הסובר שתולעים שבקמח ובמלח מותרות אף כשפרשו לדפנות הכלי של הקמח (ואינן אסורות אלא כשפורשות לארץ) - יודה שבנד"ד, שנתנו המלח בתבשיל, ודאי פרשו התולעים מחוץ למלח.

ד. שמא נימוחו.

הספק השלישי שהזכיר הרב אריאל שליט"א דשמא נימוחו בבישול, אמנם הוזכר בשו"ע (סי' פד סעי' ט) ומקורו בדברי הרשב"א (תה"ב ב"ג ש"ג עמ' פד). אלא שהעיר הרב שיש מהאחרונים שפקפקו על סברא זו מכח הנסיון שחזינו שהתולעים נשארו שלמות.

ואכן יש שכתבו שאפשר לסמוך שנימוחו דווקא בבישול ממושך או בבישול שהגיסו בתבשיל וכמ"ש בשו"ת שיבת ציון (סי' כח) ובשו"ת רב פעלים (ח"ד י"ד סי' ח), אבל לא בבישול קצר. אבל אפשר שאין להחמיר בנקודה זו אם אכן התבשיל סמיך ולא צלול ששייך בו ביטול; דיש לומר שאף אם התולעים נשארו שלמות ורק נתמעכו מחמת הבישול שפיר מקרי "נימוחו" ואינן חשובות בריה. וכך יש לדייק במה שכתב השו"ע (סי' קא סעי' ו): "אבל אם נחתכו או נתרסקו עד שנאבדה צורתן" - שריסוק ואיבוד צורה היינו אפילו בנשאר שלם. ועי' פמ"ג (סי' ק שפ"ד ס"ק ו) שכך נטה לפרש במשמעות דברי השו"ע, אולם למסקנא מפרש ד"נחתך" - היינו ע"י סכין, ו"נתרסק" - היינו ע"י בישול, ולעולם פירושו שלא נשאר שלם. וכך נראה מדברי הגר"א שם. אולם החכמת אדם (כלל נג בי"א ס"ק נג) החזיק בפירוש הראשון שמיעוץ וריסוק מבטלים מתורת בריה אף כשנשארה שלימה. גם מדברי חזו"א (יו"ד סי' יד/א ס"ק ו) נראה שכל שאינו ניכר ו"נתבלבלה צורתו" בטל ממנו דין בריה. אעפ"י שמדברי הגהת שערי דורא (סי' נ הובא בב"י סי' קא) משמע ש"התפרפות" שנגרמת ע"י הבישול אינה מבטלת דין בריה, כבר העיר הבינת אדם שמדברי שאר ראשונים לא משמע כן.

סיכום

נלע"ד שיש להתיר את התבשיל רק אם עבר מספיק זמן מעת שנטלו מן המלח לתבשילים ועד שמצאו את התולעים במלח, באופן שאפשר לתלות שהתולעים נוצרו במלח רק לאחר נטילת המלח לתבשילים וכן לתלות שמא נימוחו בתבשיל ובזה אפשר לצרף שני הספיקות ולהתיר.

הרב יעקב אפשטיין

קביעות למעשרות בהכנסה למכונת (תגובה)

בגליון מס' 13 (עמ' 18) ברר הרב עזריאל אריאל מה הדין בנהג ופועלים שנוטלים תפוזים מן הנקטף למכונת ואוכלים אותם בנסיעה, האם חייבים בתרומ'ם קודם אכילתם כיון שהמכונת דינה כבית, או שזו היא אכילת עראי ופטורים. והסיק שאין המכונת קובעת, וע"כ מעיקר הדין פטורים מתרומ'ם; ובכ"ז מהיות טוב, ע"מ לחוש לאותן הדעות המחשיבות מכונת כבית, יעץ לעשר. ולענ"ד, אגב עיון בשאלת המכונת הניח את דין האכילה עצמה, וע"כ המסקנה הסופית צריכה עיון.

פירות המיועדים למכירה אסורים מלאכול עראי משעת גמר מלאכתם, ומותרים לפני כן. פירות המיועדים לביתו מותרים לאכול עראי אף לאחר גמר מלאכה עד שיקבעו למעשרות. במקרה דידן נראה שאלה פירות העומדים להימכר וע"כ מגמר מלאכה אסורים אף באכילת עראי. לגבי גמר מלאכה: הרב עזריאל אריאל עצמו כתב בספרו 'הפרשת תרומ'ם במערכת הציבורית' (עמ' 47) שמחלוקת אחרונים מתי גמר בפרי בקטיף פירות, כגון תפוזים: האם מילוי הכלים בשטח, או גמר המיון וההכנסה לתיבות. וא"כ לפחות לדעה אחת ההכנסה למכונת נעשתה לאחר גמר פרי, וא"כ פועל אינו אוכל מד"ת, ואסורה אכילה אפילו עראי. וכן הסיק שם (ע' 49) לגבי אכילת עובדים שאין להם לאכול ללא הפרשת תרומ'ם.

ואף אם נאמר שלא היה כאן גמר מלאכה, הרי לקיחת מספר פירות ואכילתם היא כבר בגדר אכילת קבע וחייבת בתרומ'ם. ועוד הרי הרב ע' אריאל באמונת עתיך מס' 8 הסיק, שבפרי שיש לו פלחים, אכילת מספר פלחים נחשבת אכילת קבע וטעונה תרומ'ם. ואף שבמאמרו שם כתב שדין צירוף זה דווקא בחצר - עיין בדרך אמונה (ח"ג פ"ד סט"ו ובבאור הלכה ד"ה אוכל ממנה) שלא דווקא חצר, אלא כל ששת הדברים הקובעים למעשרות. וא"כ אין משמעות לשאלה האם המכונת כבית שהרי זה נחשב כאכילת קבע.

עוד צריך לעיין האם נטילת הפועל, וכש"כ הנהג (שלכאורה אינו עושה אף במלאכה שבתלוש קודם גמר מלאכה), אינה כמקח; ואף שמקח אינו קובע אלא בדבר שנגמרה מלאכתו, וא"כ לאחרונים הסוברים שעדיין לא היה גמר מלאכה, לא קשיא, אולם הר"ש (מעשרות פ"ג מ"א) כתב שלגבי לוקח נחשב כמקח אחר גמר מלאכה, מפני שלוקח עיניו במקחו (היינו שאינו ממתין למלאכות גימור נוספות), וכ"פ בשו"ע (סי' שלא סע' קא, ועי' ביאור הגר"א שם). אף כאן לקיחת הפועלים והנהג, לפחות כשהיא קבועה, או שהיא במילוי כלי (שקית, ארגז וכד') - אינה מתנה, שאינה קובעת כמקח (מעשר פ"ה ה"ו), אלא מעין תנאי שבשתיקה להוספת בעל הפרדס לשכר פועליו, ויש לראות בה מקח הקובע למעשרות ומחייב בהפרשת תרומ'ם.

מכל הטעמים לעיל, נראה לענ"ד שאסור לאכול את הפרות לפני הפרשת תרומ'ם.

גדעון נאור

פעילות לבתי הספר היסודיים

שמן הזית במצוות התורה

חשיבותו של שמן הזית במצוות התלויות בארץ הוא שהפרשת תרומה ממנו היא מן התורה, וכן אפשר להביא ממנו ביכורים כנוזל, בדומה ליין, ולא כשאר ביכורים שצריך להביא את הפירות.

בימינו, אנו נפגשים מעט מאד עם שמן הזית ואין משתמשים בו בשימוש היומיומי וכך הוא גם בקיום המצוות. הפגישות המעטות בשמן הזית הם בהדלקת נר חנוכה ונרות שבת, ואף במצוות אין זה אלא מצד קיום המצווה מן המובחר אך לא כתנאי בקיומה של המצווה. ומכיוון שכך, הרבה מן הילדים לא נפגשים כלל עם שמן הזית בהקשר של קיום המצוות. בכדי ללמד על חשיבותו של שמן הזית במצוות התורה, מדרשת התורה והארץ הכינה מערך שמגמתו לימוד כמה מן המצוות כששמן הזית נמצא במרכז. במערך ישנה פעילות חוייתית, בה התלמידים משלבים את הפקת השמן מהזיתים בלימוד ההלכות.

תהליך הפקת השמן ומשמעותו

בשיעור אחד התלמידים מפיקים את השמן ע"י כתישת הזיתים בכיתה וסחיטת השמן (שמן ראשון), ואח"כ הפקה ע"י לחיצה במשקולות (שמן שני). שלבים אלו מתוארים בגמרא במנחות (פו ע"א) וכתוב בהן שהשמן הראשון הוא למנוחה והשני והשלישי כשר למנחות. התלמידים פוגשים גם את שני השלבים האלו - השמן הראשון והשני, דרך משחק בו עוברים בשלבים השונים של כבישת השמן ומבינים את המשמעות המעשית וההלכתית של שמן ראשון ושני.

שמן הזית במצוות התורה

בשיעור השני הילדים מכירים את המצוות בהן השמן בא לידי ביטוי על פי שימושי השמן: מאכל, סיכה ומאור.

א. מאכל - משחק המלמד את מרכיבי המנחות השונות ששמן הזית הוא מרכיב חשוב בהם. במשחק התלמידים "אוספים" את המרכיבים של המנחות השונות (כל תלמיד מביא מנחה אחרת) ו"מביאים" את המנחות לביהמ"ק.

ב. סיכה - התלמידים נפגשים עם המשיחות השונות שנעשו בשמן זית, המקדשות את כלי המקדש, את הכהנים ואת המלכים. המשחק בנוי בצורה של חידון שהתלמידים מכירים דרכו את ההלכות השונות הקשורות במשיחות אלו.

ג. מאור - משחק הרכבה המקשר בין הלכות הדלקת חנוכיה בחנוכה ובין סיפור נס פך השמן בימי החשמונאים.

בסיכום השיעור עולה, שבזמן שבית המקדש חרב אין לנו מצוות מעשיות בשמן הזית, אך בכדי לקבוע זכר למצוות אלו, ההלכה מחשיבה את שמן הזית לחנוכה ושבית כמצווה מן המובחר.

מעבדת מכון התורה והארץ

חרקים בתבלינים

במהלך החודשים האחרונים נבדקו סוגים שונים של תבלינים, במטרה לעמוד על הבעיות שיש או אין במוצרים אלו. בשלב הראשון נבדקו תבלינים שנקנו בשוק בתפוזרת! בשלב השני נלקחה תוצרת ארוזה. כל התוצרת נלקחה ממפעל אחד ונבדקה בעונה אחת (קיץ). ועל כן יש להיזהר מהסקת מסקנות לגבי מפעלים אחרים. הנתונים המוגשים כאן נועדו להתרשמות כללית בלבד!

פפריקה טחונה: נבדקו 3 שקיות (80 גר' כ"א). בשקית אחת נראו מבחון מעט קורים, ובבדיקה השולחנית נמצא זחל עש אחד חי. בשקית השניה לא נראה דבר מבחון, אבל בבדיקה הפנימית נמצאו שני זחלי עש מפוררים. השקית השלישית נמצאה נקיה לגמרי.

ציפורן לא טחון: נבדקו 3 שקיות (50 גר' כ"א). בכל השקיות נראתה אבקה בתחתית. בשתי שקיות נראתה יותר אבקה, ובתוך כל אחת מהן נמצאו 2 חרקים (אורזיות). חרק אחד נמצא בתוך הציפורן, והשאר - בין היחידות. בשקית השלישית נראתה פחות אבקה, ולא נמצאו חרקים.

קימל (לא טחון): נבדקו 3 שקיות (80 גר' כ"א). ב-2 מהן נמצאו גרגרים נקובים. בכל השקיות לא נמצאו חרקים.

קינמון טחון: נבדקו 3 שקיות (80 גר' כ"א). בשקית אחת נראו מעט קורים בבדיקה החיצונית. בכל השקיות לא נמצאו חרקים.

להשמיט אם אין מקום:

כוסברה טחונה: נבדקו 200 גר'. בבדיקה החיצונית נמצאו מעט קורים. בבדיקה השולחנית לא נמצאו חרקים.

קרויה טחונה: נבדקו 200 גר'. נמצאו מספר גרגרים בלתי טחונים, ובהם נקבים. אבל לא נמצאו חרקים.

שומר גרגרים: נבדקו 200 גר'. בבדיקה החיצונית נראו הרבה מאד גרגרים נקובים. בבדיקה השולחנית נמצאו 3 גרגרים עם תולעי עש או רימות חיות. שאר הגרגרים היו נקיים.

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במכון

* יום העיון השנתי יתקיים השנה בע"ה באוניברסיטת בר אילן בתאריך ט"ו בשבט. התכנית והמקום המדויק יפורסמו בנפרד.

* מחלקת המחקר עוסקת זה חודשיים בעיקר בעריכה ובהוצאת הספר "התורה והארץ" חלק ג'. בספר יראו אור לראשונה כמה כתבי יד שקשורים להלכות שבסדר זרעים: מאמר לט"ו בשבט של הרה"ג בנימין דוד רבינוביץ' תאומים זצ"ל (האדר"ת), הערות לרמב"ם זרעים של הרה"ג שלום יוסף הלוי פייגנבאום זצ"ל, הערות של הרב פתחיה מנקין זצ"ל על משניות זרעים והתכתבות עניפה של רבני המכון ומרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל בנושאים שונים. מלבד זאת, יתפרסמו מאמרים של הרה"ג אברהם שפירא שליט"א, הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א, הרה"ג יעקב אריאל שליט"א וצוות רבני המכון.

* הסתיים שלב ראשון של מבצע גדול להרחבת המנויים של בית האוצר, כאשר המגמה המרכזית היא להחדיר בין כל שכבות האוכלוסיה את החובה לתת בפועל את מעשר העני לעניים. אנו יכולים לציין בסיפוק שהיתה היענות נכבדה מאד של הציבור. ב"ה יש התעניינות רבה, וכל יום מגיעות שיחות טלפוניות לשם בירור שאלות מעשיות בהקשר לחובה ולדרך הנתינה של מעשר העני.

* מכון התורה והארץ בשיתוף עם המכון למצוות התלויות בארץ (בראשות הרש"ז רווח שליט"א) ניסו יחד לקדם נתינת מעשר עני מהיבול הארצי של החיטה. נעשו לצורך כך בירורים הלכתיים, אך לעת עתה עדיין לא הגיע המבצע לשלב מימוש סופי.

במדרשה

* המדרשה עסקה בחודשיים האחרונים בעיקר בחמישה נושאים והתקיימו הרצאות ושיעורים במקומות שונים בארץ:

1. הפרשת תרומות ומעשרות: מכינה קדם צבאית עצמונה, בית המדרש ליום השישי שליד היכל שלמה.
2. תערוכת 100 שנה: ביה"ס כרמל - חיפה, ביה"ס אביר יעקב - אופקים, ביה"ס לבנות - עצמונה, כנס פתיחת שנת הציונות הדתית - מזכרת בתיה.
3. הרצאות על הנושא החרקים במזון: ישיבת יד-בנימין, תיכון גבעת וושינגטון (תלמידים ועובדי המטבח), גמלאי עיריית בני ברק - מלון "דורטל" (ים המלח), בית חב"ד, אולפנת אמית וישיבה תיכונית - צפת, מכון הגיור והישיבה הגבוהה - רמת גן.
4. התקיימה סידרה של שיעורים בנושא מצוות התלויות בארץ שאורגנה על ידי ד"ר אליקום ברמן - בית שמש.

ואף על פי כן ולמרות הכל

נצרים - נצר מטעי מעשה ידי להתפאר

נצרים הוא הישוב המרוחק ביותר מאוכלוסייה ערבית, מבין כל ישובי הגוש. כשמדובר על קשיים בישוב מבודד כזה מוזכרים קשיי פיתוח, תקציבים, הקמת פרויקטים וכו'. על הקשיים הקטנים בחיי היומיום לא מדברים פה. זה חלק מהחיים...

"בכל המוסדות אנו נחשבים כקיבוץ וזה מפריע לנו בהערכות הקהילתיות. כרגע עובדים על חלוקת היישוב לפרט ורק אז נוכל להתרחב" - אומר המזכיר גרשון יונה. גרשון, תושב ניר משה, חילוני מובהק - כהגדרתו, הגיע לנצרים לאחר ביקור בישוב. "הרעיון לעבוד עם אוכלוסייה דתית קסם לי. רציתי להכיר אותם מקרוב, ולא דרך התקשורת". גרשון הציץ - ונפגע. היום הוא מלא הערכה לתושבים וטוען כי על איכותם עומד היישוב. "דבקותם ונכונותם של תושבי נצרים לעשות ולתרום, הם הבסיס לישוב עצמו ולכל מה שיש בו".

תוכניות לטווח הקרוב לעבור מקראוונים לאשקוביות. זה ירחיב גם את אפשרויות הקליטה בישוב. מתוכננת בניית גני ילדים חדשים. בקרוב תפתח מרפאה חדשה של קופ"ח אשר תצויד בהתאם לתקן של מרפאת חרום קדמית.

לעיתיד הרחוק מתוכננת שכונה חדשה בדרום הישוב, דבר המצריך אישור אישי של ראש הממשלה, אך התושבים אופטימיים. כמו"כ מתוכנן פיתוח רציני בתחום החקלאות והתעשייה, ה"כולל" עתיד לגדול ועמו עוד עשרות משפחות חדשות. רק אז יוכלו להקים בישוב עצמו מערכת שרותים עניפה, הכוללת ביי"ס, דבר שיקל מאוד על החיים בישוב ויהפכו אותו לעצמאי.

(מתוך עלון הגוש כסלו תשנ"ז)

הישוב נצרים הוקם בשנת תשל"ב, בבוקרו של חג הפורים. גם את מיקומו של הישוב וגם את שמו קבע רחבעם זאבי ("גנדי"). השם "נצרים" הוא עברות שם מתנה הפליטים הסמוך: "נוציראת". התושבים הראשונים היו שני גרעיני נח"ל של תנועת החרות אשר חזרו מהשל"ת ישירות לעליה על הקרקע.

גלגולים רבים עבר היישוב. נדודים בין תנועות התיישבות שונות, גרעינים שונים, צורת ישוב שונה ועוד. שמונה שנים היתה נצרים האחזות נח"ל, ורק בשנת תש"מ אוזרחה רשמית ע"י גרעין גן-אור שגר בה שלוש שנים, עד המעבר לישוב הקבע. בתשמ"ד חודשה נצרים כהאחזות נח"ל בידי הקיבוץ הדתי ואח"כ אוזרחה על ידם למשך שמונה שנים נוספות. רק בשנת תשנ"ב, שלושה שבועות לפני הבחירות הקודמות, עברה הנקודה לתנועת "אמנה" שהקימה במקום ישוב קהילתי פורח ומתפתח מיום ליום.

כיום, לאחר ארבע שנים, מונה היישוב כארבעים משפחות המתפרנסות מעבודה ביישוב - בתחום השרותים והחקלאות, וממקצועות חופשיים בחוץ. למרות היותו ישוב קהילתי, יש בו גם חקלאות - כגון לולים, 100 דונם מטע מנגו, חממות, ירקות אורגניים ועוד.

היישוב מחולק לשניים: החלק הישן, המיועד למגורים, ובו בתים יפים וגיונות מטופחות, והחלק החדש: אזור קראוונים של "תחילת הדרך", המאוכלס כיום ברובו במבני שרותים רבים ומגוונים: מעונות, גני ילדים, "כולל", משרדים, צרכניה, חדר כושר לפעוטות, מרפאה, מדרשה ו"מרכז למורשת יהודי עזה" - המרכז חומר ארכיוני.

בתצפית על האזור רואים בברור כי